

ACADEMIA ROMÂNĂ
SECȚIA DE ȘTIINȚE ECONOMICE, JURIDICE ȘI SOCIOLOGIE
INSTITUTUL DE ECONOMIE AGRARĂ

TITLUL STUDIULUI:
SECTORUL AGRICOL ȘI MEDIUL RURAL ÎN CRIZA COVID-19:
PROVOCAREA SECURITĂȚII ALIMENTARE

Coordonator: Cecilia Alexandri

Colectiv de autori:

Capitolul 1: Cecilia Alexandri (responsabil), Iuliana Ionel, Camelia Gavrilescu, Cornelia Alboiu, Mariana Grodea, Mihaela Kruzslcika

Capitolul 2: Marioara Rusu (responsabil), Iuliana Ionel, Violeta Florian, Elisabeta Roșu, Elena Sima, Ioan Sebastian Brumă, Lucian Tanasă, Lorena Chițea, Mihai Chițea, Monica Mihaela Tudor

Capitolul 3: Monica Mihaela Tudor (responsabil), Elisabeta Roșu, Corina Dinculescu

Capitolul 4: Lucian Luca (responsabil), Cecilia Alexandri, Daniela Giurca, Mihai Chițea

București
mai 2020

CUPRINS

Capitolul 1: Asigurarea disponibilului de consum alimentar	3
1.1. Relația dintre securitate alimentară, autosuficiență și comerțul agricol	3
1.2. Vulnerabilități ale lanțului agroalimentar	7
1.3. Comerțul internațional cu produse agricole și alimentare	16
Capitolul 2: Menținerea activităților agricole în condiții de criză	20
2.1. Aprovizionarea cu inputuri în condiții de criză	20
2.2. Valorificarea producției fermelor familiale - provocări, măsuri, soluții.....	24
Capitolul 3: Atenuarea decalajelor rural-urban.....	29
3.1. Impact asupra sărăciei rurale	29
3.2. Adaptarea învățământului rural la contextul crizei.....	33
Capitolul 4: Adaptarea politicilor agricole.....	34
4.1. Recomandări și evaluări ale organizațiilor internaționale	35
4.2. Măsuri de sprijin la nivelul Uniunii Europene și la nivel național	38
Concluzii	43
Bibliografie	46

Capitolul 1: Asigurarea disponibilului de consum alimentar

1.1. Relația dintre securitate alimentară, autosuficiență și comerțul agricol

Insuficiența ofertei alimentare interne pentru susținerea necesităților de consum ale populației a devenit tot mai acută în România în ultimul deceniu, sub presiunea creșterii consumului la produsele cu valoare nutrițională ridicată (produse de origine animală, legume, fructe, pește), pe fondul creșterii economice și implicit a creșterii veniturilor populației. Acest fenomen s-a desfășurat în paralel cu anumite schimbări structurale la nivelul agriculturii, care au început încă din primii ani ai tranziției, dar s-au accelerat după aderarea României la Uniunea Europeană. Ne referim aici la specializarea treptată a agriculturii românești în producerea și exportul de cereale și plante uleioase, care au început să reprezinte principalele produse din structura producției agricole românești. Acest lucru a fost determinat pe de o parte de condițiile naturale favorabile acestor culturi în partea de Sud, Sud-Est și Vest a țării, apoi de prețurile stimulative de pe piețele internaționale, dar și de sistemul de subvenții furnizat de Politica Agricolă Comună. Plățile directe, care reprezintă principala formă de sprijin, se acordă proporțional cu suprafața cultivată și au stimulat, cu precădere în ultimii ani, producția vegetală, respectiv culturile de câmp. Menționăm, de exemplu, că pentru anul agricol 2019-2020 plățile directe acordate fermierilor din România sunt de peste 1,7 miliarde euro.

Acestea reprezintă o parte din aspectele care au condus treptat către o structură dezechilibrată a producției agricole, respectiv o creștere a ponderii sectorului vegetal în producția totală, de la cca 55% la începutul anilor 90 către 75% în anii recentți. Corespunzător, ponderea sectorului animal s-a redus de la 45% la cca 25% din valoarea producției agricole, în prezent. Menționăm că această situație nu este unică pentru România, ci ea se întâlnește și la alte state din zona noastră geografică (Bulgaria, de exemplu).

Această stare de fapt, respectiv puternica specializare a agriculturii românești în cereale și plante uleioase, reprezintă efectul funcționării libere a legilor pieței și pune în evidență competitivitatea marilor fermieri din Sudul, Sud-Estul și Vestul României și în ultimă instanță nu este un lucru negativ. Însă ea mobilizează resursele agricole și financiare cu precădere către culturi de export și generează dezechilibre pe lanțurile de aprovizionare, astfel că pentru a satisface consumul în creștere al populației, importurile alimentare au crescut de la un an la altul, ducând la o dependență sporită de piețele agricole externe. Nici acest lucru nu este neobișnuit, deoarece în

ultimă instanță în multe state se întâmplă acest lucru (de exemplu, Marea Britanie, care importă aproximativ 30% din alimente).

Situația poate deveni problematică în condiții de criză, deoarece dependența de importuri poate determina o volatilitate crescută a prețurilor alimentare pe plan intern și poate afecta serios securitatea alimentară a populației, din cauza scăderii accesului economic al populației la alimente. De aceea crizele pot determina statele să ia măsuri pentru creșterea nivelului de autosuficiență, iar aceste măsuri pot crea constrângeri și tensiuni în comerțul regional și internațional. Aceasta este și situația României în acest moment, când a fost interzis exportul internațional la unele produse agricole, în principal cereale și semințe uleioase, pentru o săptămână în cursul lunii aprilie 2020.

În fapt, autosuficiența alimentară la nivel statal reprezintă o opțiune politică, iar intervențiile care conduc la creșterea producției interne pentru acoperirea consumului populației sunt considerate benefice atât din punct de vedere economic cât și politic. Acest concept reflectă măsura în care o țară își poate satisface nevoile de hrană din producția internă (Clapp, 2015).

În mod excepțional, autosuficiența alimentară poate fi exemplificată atunci când o țară își închide granițele pentru comerțul cu produse agricole și alimentare (importuri și exporturi) și își concentrează resursele sectorului agricol pentru a produce toate alimentele necesare pe plan intern. Cu alte cuvinte această stare se referă la statele care practică autarhia alimentară. Acest gen de abordare nu poate fi aplicat în zilele noastre de nici un stat, după cum nu există stat care să aibă piața produselor alimentare 100% liberalizată. Toate țările, chiar cele net-exportatoare, care sunt complet auto-suficiente tot importă anumite produse. La fel țările cele mai izolate (Coreea de Nord, de exemplu) au importuri și programe de asistență alimentară. O definiție mai realistă a conceptului de autosuficiență alimentară este atunci când o țară produce o parte însemnată a alimentelor necesare, care se apropie sau depășește 100% din consumul ei alimentar. Aceasta nu exclude comerțul, ca o posibilitate și accentuează faptul că autosuficiența reprezintă doar o cale prin care poate fi satisfăcut consumul. *Este important de notat că autosuficiența nu se suprapune cu securitatea alimentară, dar cele două noțiuni interacționează în numeroase puncte.* Autosuficiența se concentrează pe unul din cei patru piloni ai securității alimentare și anume pe problema disponibilității hranei, respectiv pe originea alimentelor și pe capacitatea internă a țării de a produce suficientă hrană. Acest lucru influențează și stabilitatea ofertei și chiar accesibilitatea economică a acesteia prin reducerea volatilității prețurilor la alimente. Conform Clapp (2015), țările net-exportatoare sunt în majoritate autosuficiente, acoperă integral nevoile de consum ale

populației și exportă surplusul de alimente (ex. SUA, Australia, Argentina, Canada). În pofida tuturor criticilor aduse opțiunii de autosuficiență alimentară și a susținătorilor unei economii globalizată și ai unui comerț agricol complet liberalizat, un număr tot mai mare de state au adoptat ca obiectiv al politicii lor agricole, după criza din anii 1970, creșterea nivelului de autosuficiență alimentară. Aceasta a fost asumată, de asemenea, ca unul din obiectivele Politicii Agricole Comune în momentul inițierii sale în anul 1958. Iar în anii 1980, Comunitatea Economică Europeană devenise deja autosuficientă la majoritatea produselor, mai puțin la fructe exotice și carne de ovine (Tracy, 1997).

Tabelul 1.1: Nivelul de autosuficiență¹ la principalele grupe de produse alimentare în România (%)

<i>Grupe de produse</i>	<i>2015</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>	<i>2018</i>
Cereale și produse din cereale	147,9	160,4	203,3	238,3
Legume, produse din legume, leguminoase și pepeni	88,2	85,3	90,9	86,7
Fructe și produse din fructe	67,2	63,8	63,8	73,5
Zahăr și produse din zahăr	100,6	84,9	81,0	26,2
Lapte și produse din lapte	93,1	90,2	88,9	87,8
Ouă	102,5	96,6	98,7	101,4
Carne și produse din carne	79,0	78,5	75,9	72,5
dc. porcine	70,0	70,1	63,8	57,1
Pasăre	89,2	84,4	84,6	88,4
Pește și produse din pește	18,5	19,5	20,3	17,7
Grăsimi vegetale și animale	82,4	84,9	84,9	86,9

Sursa: Disponibilitățile de consum ale populației, în anii 2015, 2016, 2017 și 2018, INS

Informațiile din tabelul de mai sus ne confirmă afirmațiile făcute anterior, în sensul existenței în România a unor excedente importante pentru cereale și a unor deficite mai reduse sau mai mari la grupele legume, fructe și mai ales la produsele de origine animală, respectiv carne (de porc și pasăre), pește, lactate și zahăr.

Fiecare criză economică sau agricolă a adus în prim plan ideea adoptării autosuficienței ca obiectiv central al politicilor agricole și a readus în atenție conceptele de *securitate alimentară* și *suveranitate alimentară*, ca atribut al națiunilor de a avea dreptul la o hrană sănătoasă, produsă în condiții și prin metode sustenabile și ecologice, precum și dreptul de a avea propriile politici agricole în concordanță cu valorile culturale și sistemul de agricultură practicat (Nyéléni Forum for food sovereignty 2007).

¹ Rata de autosuficiență reprezintă procentul din consumul alimentar care este acoperit de producția internă și se calculează după formula: $RA = \frac{\text{Producția}}{\text{Producție} + \text{Import} - \text{Export} + \text{Variația stocurilor}} \times 100$

În același timp, în perioadele sale timpurii, conceptul de securitate alimentară era strâns corelat cu noțiunea de stat națiune și cu cea de securitate națională, deoarece statele aveau datoria de a asigura hrana pentru cetățenii lor. Această idee timpurie despre securitatea alimentară se concentra în primul rând pe asigurarea unei producții agricole interne și a unei oferte alimentare suficiente pentru ca țara să fie pregătită pentru situații de criză, respectiv invazie, război, alte urgențe, pentru a asigura stabilitatea politică și socială internă. În acest sens, sprijinul pentru agricultură și pentru aprovizionarea cu alimente a reprezentat din punct de vedere istoric o componentă cheie a statelor națiune. În perioada recentă însă, pericolul invaziilor și al războaielor a scăzut pentru un număr mare de state, iar acestea și-au crescut treptat încrederea în piețele agricole internaționale, ca o cale de asigurare a alimentelor necesare. *Totuși în momente de criză ca acesta din perioada de față, opțiunea autosuficienței ca soluție completă pentru securitatea alimentară la nivel statal apare ca foarte seducătoare, mai ales pe fondul accentuării tendințelor naționaliste din societate.*

În acest context, relația dintre securitatea alimentară și comerțul agricol este percepută ca fiind ambivalentă. Pe de o parte comerțul agricol și piețele internaționale reprezintă o **oportunitate** pentru securitatea alimentară, deoarece statele pot beneficia de avantajul comparativ pe care îl pot avea la anumite produse și pot beneficia în același timp de prețuri competitive la importuri. De asemenea, comerțul internațional creează canale de transmisie a mărfurilor agricole (și infrastructură, logistică) din zonele geografice în care sunt produse în exces către zonele în care sunt deficitare, în care există țări sau regiuni cu lipsuri și chiar situații de criză alimentară. În numeroase state, autosuficiența se realizează prin comerț, astfel că în perioada actuală cantități importante din produsele agricole sunt comercializate (23% din producția agricolă, în 2009). Pe de altă parte, comerțul este văzut ca o **amenințare** pentru securitatea alimentară, în situațiile de criză pe piețele agricole, generate de diferite evenimente climatice, militare, economice, sanitare. În aceste situații oferta de pe piețe poate deveni insuficientă, prețurile și volatilitatea lor crește, iar securitatea alimentară a statelor care au un nivel de autosuficiență scăzut este amenințată.

În momentul actual, România este membră a Uniunii Europene, iar problema **autosuficienței alimentare** trebuie tratată în contextul participării ei la Politica Agricolă Comună, în sensul respectării directivelor și intervențiilor specifice Pieței Agricole Unice.

Nivelul redus de autosuficiență la anumite grupe de produse alimentare este o problemă care nu poate fi rezolvată pe termen scurt, în sensul de săptămâni sau luni. Practic, deficitale

rezultate din nivelul scăzut de autosuficiență la anumite grupe de produse - cum ar fi produsele de origine animală, legumele, fructele, peștele - se acoperă prin importuri în principal intracomunitare, însă în situații abrupte de criză, ca în cazul acesta, pot apărea restricții, interdicții pe piețe, închideri ale culoarelor de transport care pot pune în pericol aprovizionarea populației. Până în momentul de față acest lucru nu s-a întâmplat, dar există neliniști în această direcție.

Totuși, în acest moment, securitatea alimentară a populației este mai degrabă amenințată de scăderea veniturilor unor categorii largi de populație datorită șomajului sau dispariției veniturilor (lucrători din economia informală, muncitori zilieri în agricultură, de exemplu). Aceste categorii - împreună cu familiile lor - sunt cu precădere expuse riscurilor insecurității alimentare în această perioadă și ar trebui urgent inițiate programe de sprijin alimentar pentru ele.

O soluție pe termen mediu și lung constă în ***creșterea producției agricole interne prin stimularea sectoarelor deficitare***. Statul roman a întreprins astfel de demersuri începând din anul 2017 când au fost puse în aplicare programe pentru susținerea producției de tomate și s-a încercat susținerea producției de carne de porc. Însă producția de carne de porc și-a continuat trendul descrescător datorită crizei sanitar-veterinare generate de pesta porcină africană. În același timp, susținerea unilaterală a unor sectoare este dificilă deoarece agricultura românească face parte din Piața Agricolă Comună și nu poate adopta unilateral măsuri de susținere care distorsionează piețele.

Însă se pot găsi rezolvări punctuale, care pot fi negociate și care pot canaliza interesul fermierilor către sectoare cum ar fi legumicultura sau zootehnia, prin sprijin cuplat pentru anumite produse, pentru grupuri și organizații de producători în legumicultură sau prin măsuri de dezvoltare rurală, pentru stimularea agriculturii ecologice și susținerea lanțurilor scurte. În acest sens un exemplu bun îl constituie negocierea măsurii pentru bunăstarea animalelor, care a susținut sectoarele porc și pasăre în perioada 2007-2014, din fonduri naționale și care continuă și în prezent.

1.2. Vulnerabilități ale lanțului agroalimentar

Piețele agricole și lanțurile de aprovizionare aferente au fost puternic afectate de actuala criză sanitară, în contextul în care alimentele au o mare importanță în viața oamenilor. Nevoia de hrană este o cerință de bază, iar preocupările legate de satisfacerea acesteia s-au accentuat în mod

paradoxal și neașteptat în majoritatea statelor, pe fondul neliniștilor generate de răspândirea bolii, de insecuritatea fizică, care a generat în multe cazuri teama de insecuritate alimentară. Lipsa hranei ca și lipsa siguranței sanitare amenință fizic ființa umană, iar unele răspunsuri la această situație au mai puțin o bază rațională, cât mai ales reprezintă un răspuns instinctiv, cu motivații profunde în istoria societății umane. Dincolo de această introducere relativ teoretică, ceea ce s-a întâmplat pe piețele agroalimentare în ultimele luni, poate fi împărțit în două perioade distincte:

a) Perioada vânzărilor de panică, în primele săptămâni ale pandemiei, caracterizată prin creșterea accentuată a vânzărilor, mai ales la produsele neperisabile, cum ar fi produse din cereale, conserve, ulei, unele brânzeturi cu termen de garanție ridicat, pentru constituirea de stocuri în gospodării. Astfel, într-un raport USDA² se arată că „cererea consumatorilor români de făină de grâu, făină de porumb și ulei de gătit a crescut, imediat după izbucnirea COVID-19, cu aproximativ 50%, ceea ce a reprezentat o provocare pentru toate lanțurile de aprovizionare. Reprezentanții industriei alimentare au dat asigurări publice că stocurile acestor produse sunt suficiente pentru a satisface cererea consumatorilor. În ciuda cererii ridicate din această perioadă, consumul total de făină și ulei comestibil pare a fi relativ stabil, deoarece ulterior vânzările au scăzut, iar oamenii au început să-și consume stocurile. Pentru a avea o imagine a ceea ce a însemnat această perioadă a vânzărilor de panică, redăm în continuare rezultatele unui studiu al firmei de audit Nielsen în România.

Potrivit acestuia, în perioada 23 februarie - 15 martie 2020, s-au constatat creșteri ale vânzărilor față de perioada corespunzătoare a anului anterior, astfel: - vânzările cu amănuntul au crescut cu 37,2%; - vânzările de produse alimentare au crescut cu 42%.

Produsele alimentare au fost reprezentate de produse de bază, precum carne și cârnați, ulei de gătit, brânză, apă îmbuteliată, fructe, legume și conserve. Produsele care au înregistrat o creștere a vânzărilor de cel puțin 300% în 2020, comparativ cu perioada similară din 2019, au fost conservele de carne (625%), alcoolul pur (418%) și drojdia (366%).

b) Perioada de carantină extinsă, care s-a derulat după perioada vânzărilor de panică, caracterizată în general de reducerea cererii la multe produse, datorită accesului fizic mai scăzut al consumatorilor în piețe, centre comerciale, ca urmare a restricțiilor de circulație, dar și reducerii

² USDA, (2020) - Romania: Preliminary Assessment of COVID 19 on Romanian Food and Agriculture, Foreign Agricultural Service, 9 aprilie, 2020

veniturilor, care contribuie la reducerea consumului la produsele mai scumpe, însă cu valoare nutrițională ridicată (legume, fructe, carne). În același timp, consumul alimentar la aceste categorii de produse a fost afectat și de scăderea consumului de alimente în afara gospodăriei, odată cu închiderea funcționării restaurantelor, barurilor, teraselor.

Problemele întâmpinate pe lanțurile de aprovizionare au fost diferite în funcție de produsele specifice oferite, iar diferențele au fost generate în special de gradul de organizare al ofertei, de perisabilitatea produselor, de conectarea fermelor la canalele de aprovizionare ale marilor retaileri, de contractele existente (sau de lipsa lor), de capacitățile de depozitare ale cantităților excedentare, de soluțiile și inventivitatea unor fermieri de a rezolva problema comercializării produselor proaspete. Actuala criză a produs, probabil, un șoc mai ales în sectorul legume-fructe, unde producătorii au întârziat ani de zile să se organizeze în cooperative de producători și mulți au preferat să-și vândă individual producția pe piețe, fără să încheie contracte cu retailerii sau fabricile de procesare. Situația creată în primăvara acestui an, în contextul restricțiilor de circulație ale consumatorilor a arătat cât de fragil este acest sistem de valorificare al produselor de tipul legumelor proaspete mai ales.

În continuare, ne propunem să punctăm principalele probleme și unele soluții propuse pentru lanțurile de aprovizionare ale produselor alimentare care au întâmpinat perturbații în ultimele luni, în perioada crizei provocate de COVID-19.

Piața cerealelor. În prezent, distorsiunile în lanțurile de aprovizionare cu cereale sunt minime, întrucât aprovizionarea a fost adecvată, iar piețele au fost stabile, însă pot urma perturbări cauzate în special de seceta prezentă în acest moment în Sudul și Estul României.

Stocurile globale de cereale sunt la niveluri confortabile, iar perspectivele pentru grâu și alte culturi principale de bază pentru 2020 sunt pozitive. În ciuda incertitudinii cauzate de răspândirea rapidă a COVID-19, piețele globale alimentare rămân bine echilibrate: stocurile de cereale vor atinge nivele satisfăcătoare, iar disponibilitățile la export pentru diferitele tipuri de cereale sunt mai mult decât adecvate pentru a răspunde cererii anticipate³.

Deși cele mai recente prognoze în privința producției de cereale erau favorabile, totuși România se confruntă în această primăvară cu o secetă accentuată care deja afectează o suprafață de 2,9 milioane hectare după ultimele estimări, din totalul de 5,6 milioane ha cultivate. În acest context, au fost operate corecții în privința prognozelor, producția care se așteaptă a fi realizată

³ Sursa: http://www.amis-outlook.org/#jfmulticontent_c363419-2

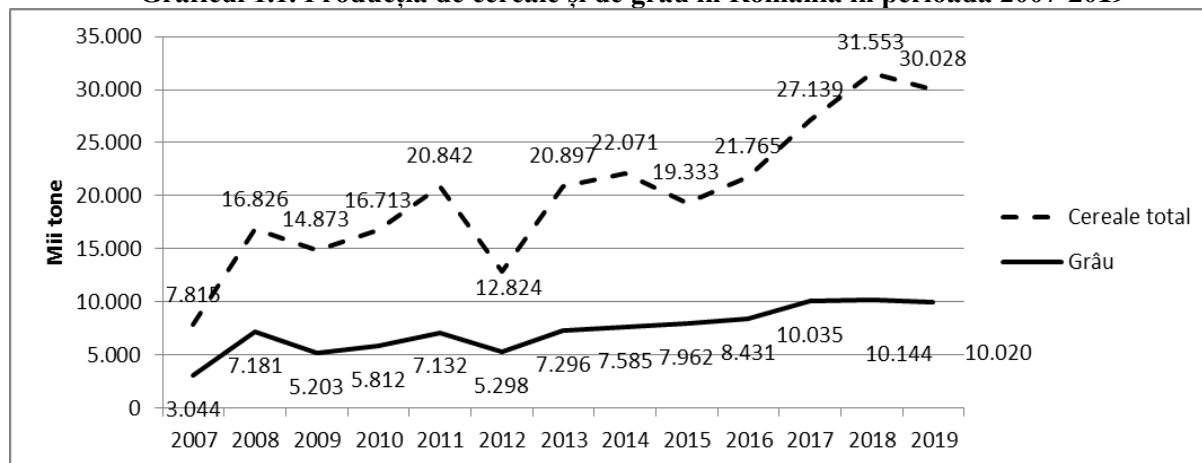
situându-se la aproximativ 50-60% față de estimările inițiale. Chiar și în condițiile unei diminuări atât de importante a producției, autoritățile estimează că vom avea totuși autosuficiență și în acest an la cereale.

Toate măsurile de sprijin acordate sectorului cerealier înainte de pandemie sunt în vigoare (schema de plată unică pe suprafață - SAPS; plata redistributivă; plata pentru practici agricole benefice pentru climă și mediu; plata pentru tinerii fermieri; schema simplificată pentru micii fermieri; ajutoarele naționale tranzitorii - ANT1 și ajutor de stat pentru motorină) și vor permite fermierilor să poată să își gestioneze mai bine fluxul de numerar la nivelul fermei și să poată cumpăra inputuri, în conformitate cu tehnologiile de cultură folosite.

Pentru a diminua impactul financiar al secetei asupra producătorilor agricoli specializați în cultura cerealelor MADR a emis pe 16 aprilie 2020 un Ordin pentru despăgubirea fermierilor afectați de secetă, însă este important ca această măsură să fie derulată în condiții de transparență.

Problema autosuficienței la grâu în anii de criză. Producția de cereale, dar mai ales cea de grâu, este foarte volatilă în România, ca urmare a condițiilor climatice excesive, a secetei în special. În particular, observăm că producția de grâu a variat de la un minim de 3 milioane tone în 2007 până la 10 milioane tone în anii 2018-2019, deci o creștere de peste 3 ori într-un interval de 12 ani. Observația pe care o facem aici este însă aceea că în anii extrem de secetoși, producția de grâu se poate reduce foarte mult, respectiv o scădere cu 70%, așa cum a fost în 2007, mai mult decât a fost estimat pentru anul acesta (respectiv o scădere de 50%-60%).

Graficul 1.1. Producția de cereale și de grâu în România în perioada 2007-2019

Sursa: Eurostat

În același timp, în anii recentți, necesarul de grâu pentru consumul uman se situează la cca 3,1 milioane tone⁴, deci aproape de nivelul producției minime obținute în perioada recentă (anul 2007). Problema pe care vrem să o discutăm este aceea dacă în acești ani de criză, în care apare posibilitatea ca recolta internă de grâu să devină totuși insuficientă pentru acoperirea consumului uman, este benefic a se lua măsuri speciale de reglementare a pieței, cum ar fi o eventuală creștere a rezervei de stat sau chiar anumite restricții la exporturile extra-comunitare. Ori dacă e mai bine să fie lăsată liberă piața, iar eventualele deficite să se completeze din importuri (la prețurile corespunzătoare).

România este o țară importantă în comerțul internațional cu cereale, iar opiniile majorității factorilor implicați spun că oprirea exporturilor nu este recomandabilă. În același timp, oprirea exporturilor nu este permisă pe Piața Unică, România fiind membră a Uniunii Europene, iar pentru piețele extra-europene ar avea multiple efecte negative dintre care amintim:

- pierderi financiare la exportatori datorate neîndeplinirii contractelor de export;
- se pierde piețe de export în favoarea altor competitori - în acest context, se apreciază că este esențială păstrarea piețelor de export pe termen mediu și a poziției României pe piața internațională a cerealelor și a avantajelor față de concurenții regionali direcți (Rusia și Ucraina);

⁴ Sursa: Bilanțurile alimentare 2017-2018, INS

- valoarea exporturilor de cereale pe piețele extra-UE a fost în medie de 1,34 miliarde euro anual în perioada 2017-2019, reprezentând 20% din valoarea totală a exporturilor agroalimentare românești, având deci o influență semnificativă asupra balanței comerciale a României.

Păstrarea piețelor de export și nerenunțarea la această abordare liberală privind comerțul internațional cu cereale ar trebui totuși însoțită de o plasă de siguranță care să garanteze securitatea alimentară a populației și anume o *creștere a nivelului rezervei de stat*, în anii în care producția scade sub un anumit nivel (de exemplu, 3 milioane tone de grâu). În aceste condiții, ar fi bine ca rezerva de stat să acopere consumul uman intern pe două luni cel puțin. La această soluție ar trebui să se adauge și un sprijin pentru procesatori, astfel ca aceștia să-și poată asigura stocuri de grâu cât mai confortabile, la prețuri accesibile, în lunile imediat după recoltare.

Piața legumelor. Un alt sector care a cunoscut probleme, mai ales cu comercializarea producției în lunile de carantină a fost cel al legumelor. Una din lecțiile generate de criza Covid-19 pentru sectorul legumelor este aceea că lanțurile globale de aprovizionare nu sunt întotdeauna funcționale. O vulnerabilitate majoră a sectorului legume - fructe este slaba organizare a producătorilor (sub 1% dintre producători fac parte din grupuri sau organizații de producători, media UE fiind de 45%). În plus, doar 4 din cele 24 de organizații de producători existente în prezent în România participă în programele operaționale din cadrul organizării comune de piață. Prin urmare, chiar dacă în prezent, există mai multă flexibilitate în derularea acestor programe și există sume disponibile, cea mai mare a producătorilor români de legume și fructe nu pot beneficia de acestea. Reticența față de asociere, consultața deficitară, neînțelegerea avantajelor organizării comune de piață, dificultatea de a respecta contractele, sunt doar câțiva din factorii care contribuie la perpetuarea acestei situații și care au amplificat perturbațiile apărute ca urmare a crizei.

Filiera legumelor este fragmentată, transferul materiei prime de la producător către procesator, distribuitor și consumator realizându-se dificil din cauza organizării precare, iar criza Covid-19 accentuează această fragmentare, importurile crescând în continuare.

Producția de legume va înregistra o scădere anul acesta, pe de o parte din cauza reducerii cererii, iar pe de altă parte ca urmare a secetei anticipate. Aceasta a înregistrat tradițional o volatilitate ridicată, determinată în principal de volatilitatea producțiilor medii și a prețurilor, iar criza Covid-19 a accentuat și va continua să accentueze această volatilitate. Necesarul de consum nu este asigurat în totalitate din resursele interne. Tomatele reprezintă produsul cu cel mai scăzut grad de asigurare a autosuficienței, în anul 2018 acesta fiind de 73%. Urmare a crizei Covid-19, o

mare parte a producției obținută în solarii nu poate fi valorificată, iar fermierii sunt nevoiți să restrângă activitatea de producție. Costurile, asociate cu pierderile, sunt însemnate iar faptul că doar un număr mic de fermieri fac parte de organizații de producători care participă în programe operaționale îi împiedică să beneficieze de fondurile puse la dispoziție de Uniunea Europeană pentru gestionarea crizei.

La nivelul UE, în primele luni ale acestui an, *cererea* de legume a înregistrat o creștere semnificativă, evoluție atribuită în special măsurilor și restricțiilor impuse în legătură cu pandemia de coronavirus. După această creștere determinată de panică, cererea s-a redus, iar prețurile sunt în scădere inclusiv la nivel UE. În România, deși consumul a înregistrat o creștere în ultimii ani, datorită creșterii veniturilor, criza Covid-19 a condus la reducerea cererii populației pe fondul riscului reprezentat de diminuarea veniturilor consumatorilor, dar și a accesului mai dificil în piețele locale⁵.

În 2018, valoarea *importului* de legume și fructe reprezintă aproape un miliard de euro, România importând 771 mii tone de legume și produse din legume. Reprezentanții fermierilor atrag atenția asupra faptului că marile lanțuri de magazine favorizează importul de legume timpurii din alte țări ale UE, dar și din țări extra-comunitare, care vând de asemenea la prețuri foarte mici (cu suspiciuni de dumping)⁶. O altă vulnerabilitate o reprezintă limitarea/ închiderea pe termen scurt și mediu a activităților de turism din țările învecinate, precum Turcia (un concurent puternic al României în acest sector), Grecia, Italia și Bulgaria, al căror surplus de legume (orientat către sistemul HORECA din țările respective) ar putea fi redirecționat către România. În acest context, prețurile ar putea scădea semnificativ, ceea ce ar pune în dificultate asigurarea veniturilor legumicultorilor din România și scăderea disponibilității acestora pentru investiții.

România *exportă* cantități mici de legume, circa 50 mii de tone anual, în principal în țările UE (Cehia, Slovenia, Germania). Rețelele de export sunt perturbate și marcate de incertitudine din cauza restricțiilor de deplasare, a insuficienței forței de muncă pentru transport și logistică.

În ce privește *procesarea*, România este importator net de produse procesate, fabricile românești de procesare acoperindu-și doar parțial nevoia de materie primă din producția internă. De exemplu, în perioada rece, care acoperă și actuala perioadă marcată de criza Covid-19, materia primă pentru procesare se acoperă doar 40% din producția internă. Creșterea gradului de

⁵ Reprezentantul fermierilor din Colibași apreciază ca „cererea s-a redus chiar cu 50%”.

⁶ Președintele Sindicatului Producătorilor Agricoli Olt

aprovizionare cu materie primă în industria procesatoare ar putea limita o anumită vulnerabilitate determinată de faptul că țara noastră importă peste 45 mii tone pastă de tomate din China, prin producerea de pastă de tomate pe plan local care să ducă la scăderea importurilor din China.

Distribuția legumelor și fructelor reprezintă un procent foarte redus din valoarea adăugată creată pe lanțul valoric (respectiv 5%), ceea ce denotă o infrastructură slab dezvoltată, în care repartizarea formării valorii adăugate pe filieră este foarte dezechilibrată. Serviciile pentru consumatori reprezintă în jur de 1%, dar dezvoltarea serviciilor de catering și distribuție prin curierat pare să fie o oportunitate majoră, care ia amploare în aceasta perioadă.

Măsuri propuse de alte state și **posibile soluții** pentru România pentru sectorul legumelor:

- Flexibilitate în punerea în aplicare a programelor de sprijinire a sectorului de legume și fructe prin schema UE pentru școli. Aceasta permite reorientarea priorităților de finanțare către măsuri de gestionare a crizei pentru următoarele șase luni prin oferirea unei flexibilității organizațiilor de producători pentru modificarea condițiilor programului operațional, dar și în ceea ce privește controalele administrative și cererile de avansuri.
- Comisia Europeană a alocat *schemei UE fructe și legume pentru școli*, în anul școlar 2020/2021, 145 milioane de euro pentru distribuția de fructe și legume. Din aceștia, România beneficiază de 7,8 milioane de euro.
- Implementarea schemei în anul școlar curent 2019/2020 este afectată de închiderea școlilor pe întreg teritoriul UE. În acest sens, Comisia Europeană a oferit clarificări potrivit cărora criza curentă poate fi considerată un caz de „forță majoră”. Acest lucru permite să se ramburseze furnizorii pentru produsele ce erau prevăzute pentru distribuirea în școlile participante la schemă. Produsele respective pot fi, de asemenea, donate spitalelor, organizațiilor caritabile și băncilor de alimente sau altor organizații similare, pentru a ajunge la persoanele nevoiașe inclusiv la copii.
- Revizuirea criteriilor de acordare a schemei de sprijin cuplat în sectorul legume fructe și majorarea acestui sprijin, de exemplu la 5000 euro/hectar.
- Continuarea programului „tomata” în scopul creșterii investițiilor pentru achiziționarea și folosirea unor tehnologii noi al cărui obiectiv să fie creșterea producțiilor medii.
- *Noile tehnologii digitale* pot facilita interfața dintre ofertă și cerere. În acest sens, s-a observat o explozie a dezvoltării site-urilor dedicate comerțului electronic specializat în

comercializarea legumelor și fructelor, ca exemplu de lanț scurt între producător și consumator.

- *Consultanța agricolă/ instruirea fermierilor* ar trebui să accentueze rolul și să sprijine creșterea gradului de comunicare și înțelegere în rândul fermierilor de *necesitatea constituirii grupurilor și organizațiilor de producători* care să participe în *programele operaționale* ale organizării comune de piață a sectorului pentru a putea beneficia de avantajele acesteia în condiții de criză (respectiv compensații financiare pentru asigurarea recoltei, retragerile de pe piață, recoltarea înainte de coacere, nerecoltare).
- Crearea unor *centre de colectare tranzitorii* în principalele bazine legumicole cu sprijin din partea MADR (centre care să se ocupe în principal cu colectarea, ambalarea, sortarea și etichetarea legumelor).

De asemenea, **sectorul de producere a ouălor** a avut de suferit, datorită perturbațiilor apărute în comercializare în perioada sărbătorilor pascale ca urmare a crizei sanitare. A fost estimată o scădere de circa 30% a cererii de ouă⁷, datorită închiderii rețelelor care aprovizionau HORECA sau a unităților de catering. Comparativ cu anul 2019, prețul la poarta fermei este același, adică între 0,28 - 0,30 lei/ou, deși costul de producție în anul 2020 este mai mare, conform declarației președintelui UCPR, făcută către AGERPRES.

În anii trecuți, industria avicolă miza pe vânzări între 170 și 180 de milioane de ouă în perioada sărbătorilor pascale, cu 50% mai mult decât într-o lună obișnuită. Șeful UCPR susține că preferința consumatorilor este în momentul de față pentru ouă produse în fermele din România, pentru că sunt foarte proaspete și au cea mai bună trasabilitate dintre toate produsele agroalimentare.

Dintre sectoarele de creștere a animalelor care au cel mai mult de suferit din cauza crizei de coronavirus menționăm sectoarele de producere a **cărnii de ovine și caprine**. Aici criza a produs diferite efecte negative, prezentate în continuare.

Pierderi financiare din exportul de ovine vii. Exportul de animale vii, în mod deosebit de ovine este important pentru România. În anul 2018, România a ocupat prima poziție la exportul de animale vii din Europa, valoarea acestuia fiind de 357 milioane euro, din care 170 milioane euro (47,7%) a fost reprezentat de exportul de ovine. Faptul că pandemia de coronavirus s-a suprapus peste sărbătorile Paștelui și Ramadan, când în mod obișnuit consumul de carne de ovine este mare,

⁷ Uniunea Națională a Crescătorilor de Pasări din România (UCPR)

a condus la scăderea dramatică a cererii. Fermierii români crescători de ovine sunt afectați financiar pentru că nu pot exporta pe piețele lor tradiționale intra- și extra-comunitare, datorită interdicțiilor de circulație a mărfurilor și perturbării rețelelor de transport.

Scăderea prețurilor la ovinele vii. Criza de coronavirus a făcut ca numărul sacrificărilor de miei în perioada sărbătorilor pascale să se reducă cu aproximativ 50% (față de aceeași perioadă a anului trecut), în majoritatea țărilor. Oferta generoasă pregătită pentru această ocazie va fi redirecționată (după o congelare prealabilă a cărnii), către comerțul cu amănuntul și catering, dar cu consecințe negative, care privesc scăderea semnificativă a prețurilor. Estimările specialiștilor cu privire la tendințele prețurilor ovinelor vii pe termen mediu sunt că acestea vor rămâne scăzute pe fondul unei cereri reduse.

Dintre măsurile de sprijin finanțate din fonduri europene (FEGA), s-ar putea aplica următoarele:

- Sprijin financiar pentru acoperirea costului depozitării private pentru carnea de ovine/caprine. În cadrul acestei scheme, produsul ar fi temporar retras de pe piață, iar sprijinul suportă costurile de stocare.
- Revizuirea criteriilor de acordare a schemei de sprijin cuplat pentru ovine și caprine, criteriul cel mai important trebuind să fie performanța productivă a animalului.

1.3. Comerțul internațional cu produse agricole și alimentare

Comerțul internațional cu produse agroalimentare a fost afectat de criza COVID-19 datorită scăderii circulației persoanelor și bunurilor, închiderea activităților de producție și amânarea investițiilor datorită incertitudinii. Scăderea volumului transporturilor și a activității economice deja se reflectă în prețul petrolului și combustibililor.

În aprecierea FCC (Farm Credit Canada)⁸, cererea alimentară globală nu va fi afectată pe termen scurt, dar pandemia poate determina apariția unor întreruperi semnificative ale fluxurilor comerciale internaționale agro-alimentare. Acestea pot fi cauzate de blocaje pe circuitele de transport, provenind din restricții impuse unilateral de diferite țări la granițele lor sau de dispute comerciale mai vechi (SUA-China, SUA-UE, etc.).

⁸ <https://www.fcc-fac.ca/en/knowledge/ag-economics/coronavirus-and-agri-food-markets-4-connections.html>

Este posibilă și o creștere a costurilor de tranzacție în comerțul internațional⁹ din cauza inspecțiilor suplimentare, reducerii orelor de operare, închiderii drumurilor, închiderii granițelor și creșterii costurilor de transport; acest fapt s-ar putea reflecta și în prețuri unitare mai mari la export și import.

Cele mai importante organizații internaționale (FAO, Banca Mondială, Organizația Mondială a Comerțului) atrag atenția asupra faptului că în condițiile actualei pandemii, orice restricționare a comerțului internațional cu produse agroalimentare (în principal interdicții de export pe termen mediu și lung) distorsionează fluxurile comerciale normale, cu repercusiuni intens negative asupra ofertei și prețurilor internaționale.

Comerțul agro-alimentar al României și vulnerabilitățile generate de autosuficiența scăzută la anumite produse. La momentul aderării sale la Uniunea Europeană, România se prezenta cu un sector agroalimentar necompetitiv, iar de aici și un comerț internațional necompetitiv în comparație cu celelalte state membre ale UE, fie ele vechi (UE-15) sau noi (UE-13). Deși comerțul agroalimentar a crescut foarte mult (valoric și cantitativ), decalajele de competitivitate s-au menținut până în prezent.

Comerțul agroalimentar românesc este îndreptat în principal către UE (65% din exporturi și 84% din importuri). Deși exporturile către UE au crescut foarte mult, produsele agroalimentare românești nu sunt încă suficient de competitive pe Piața Unică și importurile sunt ridicate. Ca urmare, balanța comercială pe relația UE a rămas permanent negativă. Principalele destinații de export sunt Italia și Bulgaria, iar principalii noștri furnizori de produse agro-alimentare sunt Ungaria, Germania și Polonia.

Exporturile către țări non-UE au crescut de asemenea foarte mult, în timp ce importurile au rămas la un nivel relativ constant, ca urmare balanța comercială cu țările non-UE este pozitivă (din 2010 încoace). Pătrunderea puternică pe piețele din Orientul Mijlociu (cereale, oleaginoase, animale vii) menține un excedent comercial important pe relația extra-comunitară (1,1 miliarde euro /an în medie în ultimii 5 ani).

Patru grupe de produse (cereale; oleaginoase; tutun și produse din tutun; animale vii) cumulează 70% din exporturile agroalimentare ale României. Doar 41% din exporturi reprezintă

⁹ <http://documents.worldbank.org/curated/en/295991586526445673/pdf/The-Potential-Impact-of-COVID-19-on-GDP-and-Trade-A-Preliminary-Assessment.pdf>

produse procesate (medii 2015-2019). Importurile sunt mult mai diversificate, ca gamă de produse. Însă 69% din importuri sunt produse procesate.

Balanța comercială agroalimentară este negativă și **deficitul** a crescut abrupt în ultimii 5 ani (de la 134 milioane euro în 2015 la 1,22 miliarde în 2019). Produsele cu cel mai mare deficit comercial sunt carnea, legumele, fructele, produsele lactate. *Importurile cele mai mari sunt înregistrate la produsele cu un grad de autosuficiență scăzut, cererea internă fiind completată prin importuri.* Indicatorii prezentați în continuare privind deficitele și valorile import/ export reprezintă mediile perioadei 2015-2019.

Carne și produse din carne. Carnea reprezintă 10% din valoarea totală a importurilor agroalimentare. În cadrul importurilor de carne, carnea de porc are ponderea cea mai mare (61%), urmată de carnea de pasăre (22%) și de carnea de vită (8%). Pentru toate aceste tipuri de carne, România este net importator. Doar la carnea de ovine și caprine suntem net exportatori.

Deficitul comercial la carnea de porc este de 419 milioane euro anual, iar exporturile sunt foarte reduse (gradul de acoperire al importurilor prin exporturi este de numai 8%). Cantitățile importate se ridică la 238 mii tone anual (media 2015-2019).

La carnea de pasăre, deficitul mediu anual este de 41 milioane euro, dar cu un echilibru mult mai bun export/import (gradul de acoperire a importurilor prin exporturi este de 76%), iar valoarea exporturilor a fost în continuă creștere în ultimii ani.

La carnea de vită, deficitul mediu anual este de 31 milioane euro, cu un grad de acoperire al importului prin exporturi de 48%.

Fructe. Fructele prezintă al doilea mare deficit comercial (529 milioane euro/an), și reprezintă 8% din valoarea totală a importurilor agroalimentare (594 milioane euro/an).

Exporturile sunt modeste (31 mii tone anual, în valoare de 65 milioane euro), gradul de acoperire al importurilor prin exporturi fiind de numai 11%.

Trebuie remarcat că din importurile de fructe, doar 13% sunt mere; 56% din cantitatea totală o reprezintă fructele exotice (citrice și banane). Jumătate din deficitul valoric la fructe este generat de fructele exotice.

La mere s-au importat în perioada 2015-2019 în medie 102 mii tone anual, în valoare de 42 milioane euro. Principalii furnizori sunt Polonia (61%), Italia (18%) și Germania (10%).

Legume. Legumele prezintă o valoare mare a deficitului comercial (296 milioane euro/an) și reprezintă 5,5% din valoarea totală a importurilor agroalimentare, iar valoarea importurilor se

cifrează la 398 milioane euro/an. Exporturile sunt mult mai mari decât la fructe, ele acoperind 25% din valoarea importurilor.

Trebuie menționat că la deficitul comercial contribuie cu o valoare importantă importurile ce se realizează în extrasezon, când prețurile legumelor importate sunt mai mari.

Legumele cu cele mai mari valori ale importurilor sunt tomatele și cartofii. La tomate deficitul mediu anual este de 78 milioane euro, cu exporturi ne semnificative, iar la cartofi 35 milioane euro.

Produse procesate. Produsele procesate reprezintă 69% din valoarea importurilor și numai 41% din valoarea exporturilor.

Produsele procesate cu cele mai mari deficite sunt:

- preparate alimentare diverse (supe, sosuri etc.), care reprezintă 9% din valoarea importurilor totale de produse procesate;
- produse de brutărie și patiserie (9% din total);
- băuturi (7% din total);
- conserve de legume și fructe (6% din total);
- zahăr și produse zaharoase (6% din total);
- conserve de carne și pește (4% din total).

În continuare sunt prezentate unele **propuneri** de limitare a presiunii exporturilor către România dinspre țările UE și de diminuare a importurilor.

Astfel, pentru diminuarea importurilor trebuie ca oferta românească de produse să fie concentrată și la prețuri apropiate de produsele similare din import. Concentrarea ofertei românești presupune asocierea producătorilor, sprijinirea investițiilor în spații de colectare/ condiționare/ depozitare a produselor agricole și alimentare (inclusiv cu facilități de refrigerare), creșterea ponderii vânzărilor prin contracte cu retailerii (supermarketuri) și cu procesatorii, creșterea gradului de fiscalizare.

O altă direcție o reprezintă sprijinirea investițiilor în unități de procesare de mici dimensiuni pentru valorificarea ofertei locale a micilor fermieri, la care se adaugă orientarea industriei alimentare către produse cu termen de păstrare mai îndelungat (unt, brânzeturi, produse congelate etc), precum și promovarea mai intensă de programe de marketing a produselor agro-alimentare românești.

De asemenea, este foarte importantă unificarea standardelor pentru produsele ecologice în toate țările UE (standardele românești sunt mai restrictive decât cele pentru aceleași produse din alte state membre, ceea ce dezavantajează producătorii români).

Sunt necesare controale de calitate și aplicarea riguroasă a legislației privind etichetarea alimentelor la produsele importate din UE (pentru diminuarea pătrunderii produselor falsificate la prețuri foarte mici, care dezavantajează producătorii români ce dau produse de calitate).

Un factor de creștere a exporturilor pe termen scurt și mediu poate fi promovarea mai intensă și creșterea numărului de produse înscrise în schemele de calitate ale UE (DOP, IGP, STG).

Piețele internaționale agroalimentare sunt dominate de jucători puternici și competitivi. Creșterea exporturilor și diminuarea importurilor este în bună măsură dependentă de prezența, calitatea și prețul produselor românești pe piața internă, ca să poate face față concurenței de pe Piața Unică.

Capitolul 2: Menținerea activităților agricole în condiții de criză

2.1. Aprovizionarea cu inputuri în condiții de criză

Criza generată de pandemia de Covid-19 a exercitat o presiune ridicată asupra campaniei de primăvară din ferme, aceasta fiind generată în mod deosebit de transporturile transfrontaliere de bunuri agricole, semințe și produse de protecția plantelor care s-au realizat cu întârziere, deși au fost luate măsuri pentru accelerarea comerțului transfrontalier prin intermediul culoarelor verzi implementate de Uniunea Europeană. Astfel: *„au apărut probleme legate procurarea inputurilor, pesticide, furaje, iar materialul genetic pentru zootehnie (pui de o zi sau porci) întâmpină greutăți cu transportul prin acele culoare verzi. Inclusiv activitatea portuară a fost afectată, îngreunând importul de șroturi de floarea soarelui și soia folosite în furajarea porcilor și păsărilor¹⁰”*.

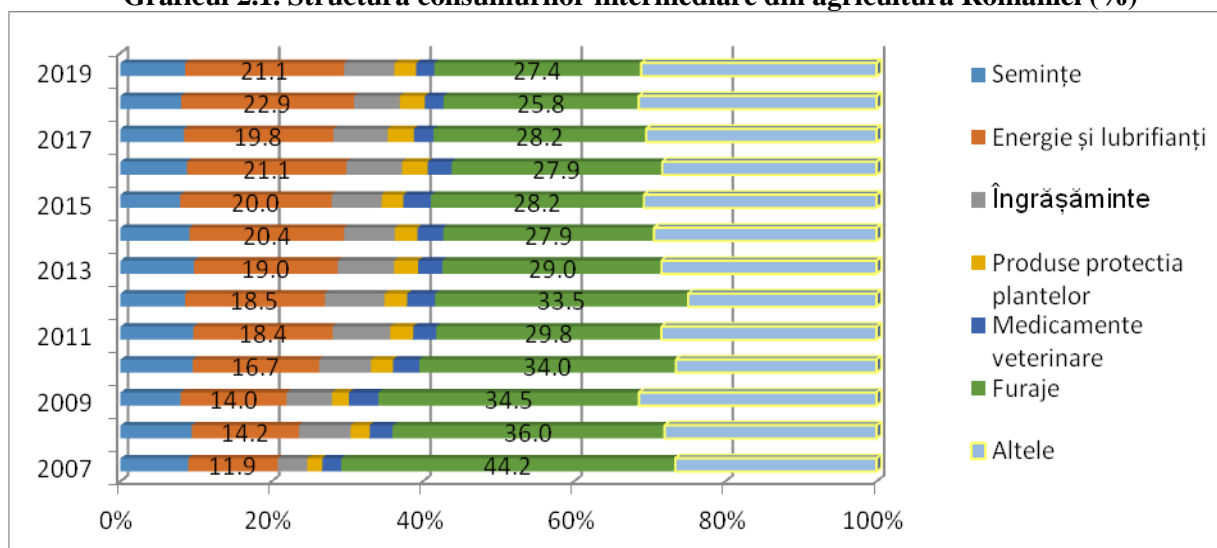
Inputurile sunt importante pentru producția agricolă și pentru competitivitatea agriculturii, deoarece fac posibilă aplicarea unor tehnologii de producție tot mai performante. Consumurile intermediare au reprezentat între 53%-57% din valoarea producției agricole în perioada 2007-2019, situându-se la peste 10 miliarde de euro în anul 2019. La nivelul Uniunii Europene procentul consumurilor intermediare în valoarea producției agricole este puțin mai ridicat, situându-se între 56%-60%. Consumurile intermediare cuprind principalele inputuri folosite în tehnologiile agricole

¹⁰ Adrian Oros, Ministrul Agriculturii și Dezvoltării Rurale

și amintim aici de energie, îngrășăminte, produse de protecția plantelor, medicamente veterinare, furaje, servicii agricole, altele. Volumul și calitatea inputurilor folosite sunt esențiale pentru producția agricolă, dar pe de altă parte, piața inputurilor a reprezentat în perioada actuală o cale de transmitere a perturbațiilor de pe piețele internaționale provocate de criza Covid.

Criza Covid a influențat disponibilitatea inputurilor pentru ferme, mai ales în țările afectate în primul val (China), unde de exemplu producția de pesticide a scăzut dramatic și au crescut prețurile, iar transporturile de produse au avut întârzieri.

Graficul 2.1. Structura consumurilor intermediare din agricultura României (%)

Sursa: Eurostat, aact_eaa01

Observăm din graficul 2.1 că cele mai importante inputuri pentru agricultura României sunt energia și furajele. În timp, între 2007 și 2019, ponderea furajelor a scăzut de la 44% la 27%, iar ponderea energiei a crescut de la 12% la 21%.

O problemă importantă care domină piețele inputurilor este generată de concentrarea ofertei și structurile de oligopol care caracterizează oferta, de exemplu la semințe certificate, produse de protecția plantelor, stimulatori de creștere. Concentrarea pieței inputurilor a fost întotdeauna o problemă pentru sectorul agricol, deoarece concentrarea ofertei duce la creșterea prețurilor, iar perturbațiile de pe piețe din această perioadă au accentuat îngrijorările fermierilor. Pe piața inputurilor, la nivelul UE, cea mai mare concentrare o întâlnim în sectorul de protecție a plantelor, urmat de sectorul energetic, și cea mai scăzută în sectorul furajelor.

Ponderea *semințelor certificate* în totalul consumurilor intermediare, în anul 2019, a fost de 8,5%, în timp ce la nivelul UE-28 era de numai 5%. În România piața semințelor certificate este dominată de marile companii transnaționale, iar semințele românești dețin o mică cotă din piață. În schimb România este un important multiplicator de semințe pentru cereale și plante oleaginoase, varietăți deținute de companiile multinaționale, care sunt destinate exportului către țări terțe. Fermierii români reușesc ca prin activitatea de multiplicare a semințelor să își tripleze veniturile, față de situația în care ar cultiva culturi comerciale.

Furajele reprezintă cele mai importante inputuri în agricultura românească (27% din consumuri intermediare în 2019, dar în scădere de la 47% în 2007). România are excedent de cereale, disponibil pentru creșterea animalelor, dar ca și UE depinde de importul de furaje proteice, în principal din SUA, Brazilia, Argentina. Dacă în UE există firme specializate în producerea și comercializarea furajelor combinate destinate hranei animalelor, în România marea majoritate a furajelor combinate sunt produse în fermele de mari dimensiuni, specializate în creșterea animalelor. Fermele integrate vertical, care sunt implicate în activități de furajare, reproducere, îngrijire, sacrificare și activități de prelucrare a cărnii sunt competitive din punct de vedere al prețurilor furajelor.

Fermierii din România alocă 21% din consumurile intermediare pentru *energie*, pe când media europeană este de doar 11%. Dintre cheltuielile cu energia, cele mai importante sunt cele cu combustibilul și lubrifianții. *Prețul în scădere al petrolului* va avea probabil un efect pozitiv pe termen scurt ca urmare al scăderii costurilor cu lucrările mecanizate de primăvară. De asemenea, este de așteptat să contribuie în mod indirect la scăderea costului altor inputuri, cum ar fi pesticide, îngrășăminte, furaje.

Îngrășămintele chimice reprezintă 6,6% din consumurile intermediare ale agriculturii, procent similar cu cel din Uniunea Europeană. Consumul de îngrășăminte chimice este în creștere în România, mai ales în fermele mari, deși în Uniunea Europeană folosirea acestui input se află pe un trend de scădere, deoarece adoptarea tehnologiilor oferite de agricultura de precizie creează premisele ca îngrășămintele să fie folosite cu mai multă eficiență. România este dependentă de importurile de îngrășăminte chimice, deși suntem pe locul patru în Uniunea Europeană la producția de gaze naturale, principala materie primă pentru îngrășămintele chimice.

Consumul de produse pentru protecția plantelor în Europa a crescut ca valoare până în 2008, pentru a înregistra un declin în anii următori. Primele zece corporații din domeniul

pesticidelor controlează 85% din piață, dar industria pesticidelor este dependentă de producția din China și India. Substanțele de combatere a bolilor și dăunătorilor reprezentau în 2019, 3% din consumurile intermediare din România, față de cca 5% media Uniunii Europene. În anul 2018, consumul total de pesticide din România a fost dominat de folosirea erbicidelor (53%), comparativ cu ponderile mai scăzute ale fungicidelor (34%) și insecticidelor (12%). Condițiile specifice din România, infestarea mare cu buruieni, boli și mai ales dăunători fac ca pesticidele să reprezinte un input esențial pentru activitățile agricole.

Creditare pe lantul aprovizionării cu inputuri. Având în vedere riscul de compromitere și a campaniei de toamnă, credem importantă oferirea unor linii de credit speciale pentru fermieri în vederea procurării din timp de către aceștia a inputurilor necesare (o parte semnificativă necesitând procurarea din afara României). Este foarte important să nu existe presiune pe fermieri să-și vândă producțiile de anul acesta la prețuri mici pentru a-și plăti datoriile.

Clubul Fermierilor Români semnaleză o serie de aspecte de care ar trebui să se țină cont în adoptarea măsurilor corespunzătoare care să vină în sprijinul fermierilor. Astfel, anticipează o potențială problemă majoră pentru fermieri și anume asigurarea necesarului de inputuri pentru *campania agricolă de toamnă* (care începe în lunile iunie-iulie), având în vedere că cele mai multe inputuri sunt asigurate din import din țările care au intrat deja în carantină.

Criza arată o dată în plus *necesitatea extinderii digitalizării* la agențiile din agricultură precum APIA, AFIR, ANIF, ANSVSA, ANZ, ANF și a realizării unei baze de date comună cu informațiile despre fermieri și ferme, care să poată fi actualizată în timp real și care va duce la simplificarea gestionării și transmiterii documentelor de către fermieri către autorități pentru primirea subvențiilor și obținerii actelor necesare pentru finanțări, tranzacții etc (limitarea expunerii persoanelor implicate).

Sistemul național de irigații a fost proiectat drept unul mare consumator de resurse, fiind bazat pe pompare și nu pe cădere gravitațională. Acest lucru determină costuri ridicate de operare, precum și investiții importante pentru reabilitare/ dezvoltare. După 1990, infrastructura de irigații a început să se deterioreze rapid, pe fondul lipsei resurselor financiare necesare întreținerii periodice și al capacității manageriale și operaționale reduse a instituțiilor abilitate. Astfel, la nivelul anului 2018, conform INS, suprafața agricolă efectiv irigată cu cel puțin o udare reprezenta doar 8,5% din suprafața amenajată, la mare distanță de maximumul ultimelor două decenii, înregistrat în anul 2003, când suprafața efectiv irigată a atins valoarea de 569073 hectare.

Tabel 2.1: Suprafața terenurilor amenajate cu lucrări de irigații și suprafața efectiv irigată – ha

	2016	2017	2018
Suprafața totală amenajată	3149111	3149111	3149111
Suprafața agricolă irigată efectiv cu cel puțin o udare	152937	211586	267406

Sursa: Institutul Național de Statistică, baza de date Tempo Online

În acest context, trebuie făcută o precizare importantă: suprafața amenajată pentru irigații reprezintă o valoare maximă teoretică care ar putea fi acoperită de sistemul național de irigații, însă suprafața operațională/viabilă care poate fi utilizată imediat este cu mult mai mică – la nivelul anului 2015 aceasta reprezenta aproximativ 400 mii hectare, iar pentru anul 2020 este estimată de Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale la aproximativ 600 mii hectare.

Acest lucru este cu atât mai important în contextul actual, marcat de pandemia de Covid-19, care a afectat deja toate activitățile economice, inclusiv activitățile din sectorul agricol și agroalimentar. Confruntate deja cu o secetă severă, fermele din România trebuie să facă față și provocărilor generate de epidemia de coronavirus, care a determinat deja schimbări profunde la nivelul lanțurilor de aprovizionare cu inputuri, precum și a celor de desfacere. Din cauza secetei și a crizei Covid-19, se estimează că aproximativ 54% dintre ferme vor adopta măsuri de reducere a cheltuielilor și vor limita programele de investiții (Amazag.ro). În acest context, pe lângă măsurile de sprijin deja anunțate de autoritățile europene și naționale, ca răspuns la actuala criză din domeniul sectorului agricol, este necesară și reconsiderarea importanței sistemului național de irigații, care poate contribui la reducerea dependenței agriculturii de factorii climatici, asigurând stabilizarea producției și obținerea unor rezultate care să asigure o mare parte din necesarul la nivel național.

2.2. Valorificarea producției fermelor familiale - provocări, măsuri, soluții

Principalele provocări cu care se confruntă fermele familiale reflectă adesea aspecte comune tuturor tipurilor de întreprinderi mici: slaba dotare cu mijloace moderne de producție, lipsa unui sistem de planificare a producției, lipsa cunoștințelor de marketing care să susțină vânzarea produselor, dar și lipsa unor mijloace tehnice de pregătire a produselor pentru a fi distribuite pe piață, lipsa resurselor financiare și slaba putere de negociere pe piață¹¹.

¹¹ http://www.crpe.ro/wp-content/uploads/2020/04/CRPE_Policy-Brief-44.pdf

FAO avertizează că există riscul unei crize alimentare, care i-ar afecta în primul rând pe cei mai vulnerabili, printre care se numără și fermierii, în special, cei mici și mijlocii, care se confruntă cu provocări în accesarea piețelor pentru a-și vinde produsele și pentru a achiziționa input-uri esențiale¹².

Valorificarea producției fermelor familiale – provocări

În contextul existent în agricultura României, cu milioane de ferme familiale, majoritatea de subzistență și semi-subzistență (în cazul a 92% dintre fermele mai mici de 5 hectare producția agricolă obținută este destinată în proporție de peste 50% consumului propriu), poate fi deosebit de relevantă și inspirațională analiza provocărilor cu care sectorul se confruntă și în alte țări, în domeniul valorificării producției. Analiza "digital media" realizată în perioada 12-25 aprilie 2020 a scos în evidență următoarele:

Limitarea accesului fermierilor la piețe pentru valorificarea producției a apărut ca urmare a impunerii restricțiilor de transport și măsurilor de carantină. Probleme deosebite s-au înregistrat în cazul vânzărilor de alimente proaspete. Închiderile / blocajele rutiere și verificările deplasărilor au împiedicat, în special, pe micii fermieri să vândă produse sau să cumpere inputuri rezultând pierderi de produse și implicit pierderi de venituri.

Schimbarea obiceiurilor/modelelor de consum și a comportamentului consumatorilor: în această perioadă de criză s-a înregistrat o creștere atât pentru produsele alimentare de bază, cât și pentru produsele gata de consum, care pot fi stocate. Aceste tendințe au determinat dificultăți în vinderea produselor agricole perisabile și reducerea/ pierderea venitului în cazul multor fermieri¹³; în același timp, în unele țări s-a semnalat creșterea cererii pentru produse ecologice cu consecințe pozitive pentru fermele mici și mijlocii¹⁴.

Închiderea piețelor țărănești a fost o măsură adoptată de mai multe țări¹⁵ într-o primă etapă, ca apoi, având în vedere efectele negative asupra micilor fermieri, să se revină asupra acestei măsuri.

¹² [http://www.fao.org/2019-ncov/qa/impact-on-food-and-agriculture/ en/](http://www.fao.org/2019-ncov/qa/impact-on-food-and-agriculture/).

¹³ Italia – în perioada de criză, cererea de făină a crescut cu 80%, de conserve cu 60%, conservele boabe cu 55%, iar sosul de roșii cu 22%. Marea Britanie - pandemia a dus la unele schimbări în obiceiurile de consum. În special, s-a observat creșterea cererii de făină în ultimele săptămâni.

¹⁴ Franța - cumpărătorii francezi au cumpărat din ce în ce mai multe alimente ecologice de când frica de coronavirus au pus stăpânire pe țară. Acest lucru s-ar putea datora faptului că populația își face cumpărăturile de la magazine locale mici, spun specialiștii, sau pentru că oamenii vor să mănânce mâncare locală mai sănătoasă.

¹⁵ Italia - închiderea piețelor țărănești a împiedicat fermierii mici să-și vândă produsele direct consumatorilor, ceea ce a condus la pierderea veniturilor și la pierderea unei părți importante din recolta perisabilă. În acest context s-a înregistrat o creștere a comerțului electronic cu produse agro-alimentare de până la cinci ori față de perioada

Închiderea sectorului HORECA a afectat de asemenea mulți fermieri care aveau contracte cu aceste unități (în principal pentru lactate¹⁶, fructe și legume¹⁷, cartofi¹⁸, vin).

Excesul de produse agricole – producția ajunge la gunoi – reducerea veniturilor consumatorilor, nevoia tot mai redusă de produse din sectorul serviciilor alimentare, închiderea școlilor și a cantinelor a condus la apariția unui excedent de produse agricole.

Creșterea puternică a comerțului electronic - pandemia a creat situația în care oamenii nu se pot mișca și produsele nu pot circula. Pentru multe ferme mici comercializarea produselor agricole a înregistrat o perioadă critică. Încă de la începutul crizei, o parte a societății a conștientizat nevoia susținerii, în special, a micilor fermieri de la nivel local. Pe rețelele sociale a fost promovat consumul de la ferme din proximitate. S-au accelerat atât vânzările de produse online cât și livrările la domiciliu.¹⁹

Caseta 2.1. România – dezvoltarea platformelor online la nivel național și local

www.rndr.ro/legume - inițiativă MADR a fost realizarea, la finalul lunii martie. Aici fermierii care cultivă legume pot afișa cantitățile disponibile pentru vânzare, facilitându-le astfel dialogul cu retailerii. Chiar dacă până acum câteva sute de producători și-au promovat oferta pe platformă, utilitatea acesteia se dovedește a fi redusă în relație cu marile lanțuri comerciale, din cauza procedurilor de achiziție a acestora din urmă, care implică o standardizare a producției pe care o preiau. Marfa trebuie sortată, calibrată, ambalată. În plus, costurile preluării unor cantități reduse de legume de la un număr mare de producători sunt ridicate, astfel încât tot asocierea acestora este considerată a fi o soluție .

Harta producătorilor locali din România - producătoridinromania.ro - realizată de doi tineri studenți, se adresează producătorilor români de miere, de produse agroalimentare, hand-made, articole sanitare și alte categorii pot să se înscrie gratuit pe o hartă online, pentru a putea fi identificați și găsiți mai ușor de către potențialii clienți. În momentul de față este totul gratuit, atât pentru producători, cât și pentru consumatori”. Pe hartă sunt prevăzute 10 categorii de produse predefinite. „Avem în jur de 50 de producători listați și 30-40 în așteptare .

anterioară. Franța - ministrul francez pentru agricultură a solicitat oficialilor locali să promoveze redeschiderea piețelor alimentare în toată țara. Într-o primă etapă acestea au fost închise datorită problemelor de siguranță (norme de distanțare socială).

¹⁶ Marea Britanie - fermierii producători de lapte din Marea Britanie cer ajutor guvernamental din cauza problemelor pe care le au cu laptele excedentar. Președintele Asociației Regale a Fermierilor producători de lapte, spune că aproximativ cinci milioane de litri pe săptămână sunt în pericol .

¹⁷ COPA-COCEGA - în sectorul de legume-fructe, cererea a crescut la începutul apariției pandemiei, dar, apoi, din cauza închiderii în toată Europa a sectorului HORECA (hoteluri, restaurante, cafenele), nivelul cererii a înregistrat o scădere vizibilă. Cu toate acestea, Comisia Europeană dă asigurări fermierilor din aceste domenii că piața legumelor și fructelor va rămâne la un nivel bun.

¹⁸ Olanda – închiderea, la jumătatea lunii martie, a restaurantelor în care se serveau popularii ”cartofi prăjiți” a dus la prăbușirea pieței de cartofi peste noapte. Ministrul Agriculturii apreciază că există în stoc 1,5 milioane de tone de cartofi, din care aproximativ o treime nu se poate comercializa. Există aproximativ o mie de fermieri în Olanda în situația de a nu-și putea comercializa producția de cartofi de anul trecut, iar prețul per kg a scăzut foarte mult (de la 18 la 0,01 eurocenți/kg) .

¹⁹ http://www.crpe.ro/wp-content/uploads/2020/04/CRPE_Policy-Brief-44.pdf

Platforma PiataNoastra.ro dorește să aducă împreună cumpărătorii interesați de alimente românești și fermierii locali de produse agro-alimentare. Își propune să scurteze și să faciliteze traseul produselor alimentare din producția autohtonă către clientul final, eliminând din proces intermediarii și prețurile crescute. De asemenea, inițiatorii proiectului spun că nu va exista adaos comercial pentru produsele listate pe site.

Platforma Farmeria.ro – lansată de trei elevi de liceu, își propune să sprijine fermierii să vândă produse consumatorilor din apropiere. Farmeria.ro se prezintă ca o platformă de tip marketplace care le oferă fermierilor din întreaga țară oportunitatea de a-și comercializa produsele. Platforma promovează producătorii locali și comerțul comunitar, chiar prin modul în care sortează și afișează produsele utilizatorilor: prioritate au produsele din aceeași localitate, apoi cele din județul respectiv.

Platforma Targulescu.ro - este un proiect realizat de tineri care își doresc să vină în sprijinul micilor fermieri din județul Giurgiu. Au conștientizat nevoia existentă pe piață - cererea pentru produse bio. "Am empatizat cu agricultorii din județul Giurgiu care aveau nevoie de un spațiu de desfacere".

Platforma Taraba Virtuală are o aplicație mobilă, pe Android și iOS, și un site web, prin care micii fermieri sunt puși în contact direct cu cei interesați să cumpere produse locale, naturale. Afacerea a fost înființată în anul 2017 de doi programatori din București.

Pandemia COVID-19, încă în desfășurare, afectează în mod semnificativ vânzările produselor agricole de către fermieri. Principalele provocări cu care aceștia se confruntă fac referire la schimbarea tiparelor de consum – la nivel de consumator și pe lanțurile de comercializare, schimbarea raportului între produse proaspete – produse de bază, blocaje pe piețele țărănești și creșterea livrărilor online, sincope în sectorul de prelucrare agro-industrială, închiderea agenților economici din HORECA, dar și a școlilor, cantinelor etc. Toate aceste provocări pot avea ca efect, în primul rând, scăderea veniturilor fermierilor însoțită de declinul producției agricole.

Măsuri pentru impulsivarea și susținerea domeniului valorificării produselor agricole de către fermieri:

- *stimularea creării de noi cooperative agricole și capacitarea celor existente* pentru a facilita vânzarea produselor, în special celor perisabile, de către fermierii mici și mijlocii, conform procedurilor și standardelor solicitate; activități de primă urgență vizează achiziționarea sau închirierea de noi spații de stocare, sortare și ambalare a producției, achiziția de mijloace de transport, utilaje/lăzi frigorifice, și realizarea de investiții care să permită procesarea unor cantități de produse; asocierea poate conduce la creșterea gradului de tehnologizare a fermelor, la o organizare mai eficientă a producției, la o îmbunătățire a poziției fermierilor în lanțul valoric și creșterea capacității de negociere, dar și la facilitarea comunicării între fermieri și oferirea accesului la servicii de marketing și vânzare online a produselor, consiliere, pregătire profesională și consultanță. Trebuie consolidat trendul pozitiv înregistrat în sectorul cooperativelor: în perioada

2015-2018 numărul cooperativelor agricole înregistrate a crescut de 796 la 1425. Totuși, numai o mică parte (230) au funcționat în anul 2018²⁰.

- *sprijinirea continuării activităților ce vizează digitalizarea vânzării producției*, în special pentru fermierii mici, de tipul „coșul cu legume”²¹, platforme online etc; o atenție deosebită ar trebui acordată susținerii transportului acestor produse deoarece marea majoritate a fermierilor care au aderat la astfel de platforme invocă costurile mari de transport; această criză a evidențiat și necesitatea ca fermierii să dobândească minime cunoștințe informatice necesare în utilizarea unor produse informatice (hărți interactive, platforme locale creative, rețele interactive)²².

- *continuarea susținerii proiectelor de cooperare de tip ”lanț scurt”*, în special a celor care vizează susținerea comunităților marginalizate și izolate; acest tip de măsură a fost susținută în cadrul PNDR prin submăsurile 16.4 și 16.4a și a consumat aproximativ 7 milioane euro²³; de asemenea, susținerea acestor proiecte reprezintă o oportunitate importantă de dezvoltare locală pe termen lung și o plasă de siguranță pentru potențiale alte situații de criză. Astfel, în contextul discuțiilor privind pregătirea planurilor strategice pentru viitoarea PAC va trebui avută în vedere fragilitatea lanțurilor lungi de aprovizionare.

- *menținerea, de către autoritățile locale, a funcționării piețelor țărănești* în condiții de siguranță adaptate pandemiei; este necesar sprijinul autorităților pentru a asigura continuitatea vânzărilor în condiții de igienă și siguranță, atât pentru fermieri, cât și pentru consumatori.

- *înființarea unor centre de colectare mobile* destinate în special fermierilor mici; înființarea, cu sprijinul autorităților centrale și locale, a unor *sisteme de depozitare* care ar putea contribui la reducerea pierderilor de recoltă. Această investiție este una de importanță critică și

²⁰ https://www.madr.ro/docs/dezvoltare-rurala/PAC_dupa_2020/2020/DRAFT-Analiza-SWOT-Plan-National-Strategic-2021-2027.pdf

²¹ Franța – coșurile cu legume și fructe vândute prin telefon și rețea drive-in. Un fermier francez din zona Lyon, care conduce o afacere de familie de 20 hectare și care-și vindea produsele legumicole direct pe opt piețe diferite a decis să utilizeze telefonul și rețelele sociale pentru a-și vinde marfa. Consumatorii comandă coșurile cu produse, iar fermierul alături de o întreagă echipă la pregătesc. Este însă un proces dificil pentru că, înainte de toate fermierul trebuie să-și continue munca la fermă, iar situația nou creată are nevoie de un suport logistic. Producătorii din zonă, cu sprijinul primăriilor locale, care au avut o reacție imediată, au înființat o rețea de ”drive-in” și puncte de distribuție cu mai puțini lucrători, în marea lor majoritate voluntari .

²² (<https://www.francebleu.fr/infos/agriculture-peche/covid-19-une-carte-interactive-pour-trouver-les-producteurs-fermiers-pres-de-chez-vous-1585644374>)

²³ http://www.crpe.ro/wp-content/uploads/2020/04/CRPE_Policy-Brief-44.pdf

cu rol strategic pe termen mediu și lung pentru dezvoltarea și reziliența lanțurilor alimentare naționale²⁴.

- *punerea în practică a unor scheme de achiziții publice* prin care să se achiziționeze mărfuri agricole de la micii fermieri²⁵ pentru a crește (sau a stabiliza) stocurile tampon. Acest lucru ar funcționa pentru mărfuri neperisabile.

- *întărirea parteneriatelor între autoritățile naționale și actorii economici, între fermierii autohtoni și principalele rețele naționale de retail*²⁶ - Clubul Fermierilor Români consideră absolut necesară responsabilitatea și solidaritatea rețelelor naționale de retail pentru reconsiderarea și consolidarea parteneriatului cu fermierii români, în primul rând prin asigurarea accesului prioritar și rapid la raft a produselor agro-alimentare furnizate de aceștia²⁷.

Capitolul 3: Atenuarea decalajelor rural-urban

3.1. Impact asupra sărăciei rurale

Nivelurile de sărăcie și de excluziune socială din zonele rurale ale României sunt de două ori mai mari decât cele din orașe (CE, 2019). Practic, în ultimii zece ani, conform datelor statistice, *unul din doi locuitori ai zonelor rurale în România este supus riscului de sărăcie*²⁸. *Mai mult, membrii gospodăriilor de agricultori dispun de venituri totale sub limita pragului de sărăcie*²⁹. Fenomenul sărăciei rurale este unul cronic ce se autoreproduce și auto-întreține (Tudor, 2017) iar

²⁴<https://www.revista-ferma.ro/articole/ferma-celula-de-criza/scrisoare-deschisa-pentru-sprrijinirea-producatorilor-romani>

²⁵ Bulgaria – statul cumpără produsele de la ferme și le livrează serviciilor sociale. Mulți fermieri bulgari s-au plâns că, din cauza închiderii piețelor nu vor putea să își vândă produsele și vor trebui să le arunce. Drept urmare, premierul Bulgariei a ordonat statului să cumpere produsele nevândute și să le ofere serviciilor sociale. Ministrul Agriculturii a primit sarcina de a determina modul în care fructele și legumele nevândute vor fi cumpărate și livrate către serviciile sociale bulgare .

²⁶ Programul “Gusturi Românești de la gospodari”, lansat de către Mega Image în urmă cu șapte ani cuprinde 195 de producători care cultivă legume pe o suprafață totală de peste 120 de hectare.

Fermierii livrează zilnic în magazinele Mega Image și Shop&Go legume de sezon, proaspete, imediat după ce au fost culese. Iar pentru a încuraja consumul de produse de la producătorii locali, din România, Mega Image aplică reduceri de preț la legumele din programul Gusturi Românești.

²⁷ KAUF LAND sprijină furnizorii autohtoni de produse agro-alimentare. Clubul Fermierilor Români salută și își exprimă aprecierea pentru inițiativa Kaufland de modificare unilaterală a termenelor de plată contractuale pentru furnizorii săi de produse proaspete de la 7 zile la 3 zile și pentru alte produse de la 30 de zile la 7 zile. Acțiunea vine în sprijinul direct al fermierilor producători și al procesatorilor de produse agro-alimentare, ajutând la menținerea unui flux de numerar stabil.

²⁸ În anul 2018, ponderea persoanelor cu risc de sărăcie sau excludere socială în comunitățile rurale din România se cifra la 45,5% (sursa: EUROSTAT, [ilc_peps13])

²⁹ În anul 2018, pragul sărăciei relative în România era de 9002 lei/persoană iar Veniturile totale medii lunare pe o persoană în gospodăriile de agricultori se cifra la 848,9 lei / persoană (sursa: INS, baza de date TEMPO On-line)

criza COVID-19 poate conduce la adâncirea acestuia pe baza mecanismelor descrise în cele ce urmează.

Șomajul tehnic sau pierderea locurilor de muncă la nivelul agenților economici (pe perioada stării de urgență și, cu deosebire, după încetarea acesteia) va ***afecta negativ inclusiv veniturile salariale ale gospodăriilor rurale***. Conform unui studiu recent al Comisiei Europene, persoanele care locuiesc în zone rurale sunt cele mai expuse riscului de sărăcie a persoanelor încadrate în muncă, în comparație cu angajații din mediul urban (CE, 2018). Într-un recent studiu asupra implicațiilor COVID asupra pieței globale a muncii, ILO atrage atenția asupra riscului de creștere a incidenței sărăciei în rândul persoanelor ocupate, cu venituri scăzute. În condițiile în care cca jumătate din veniturile gospodăriilor rurale sunt venituri salariale, diminuarea sau pierderea acestor venituri bănești riscă să genereze alunecarea unei mai mari părți a populației rurale sub pragul de sărăcie.

Scăderea veniturilor, restricțiile de circulație și distanțarea socială impuse, în general, populației generează restrângerea cererii în târgurile și piețele agro-alimentare. Mai mult, măsurile de distanțare socială duc la creșterea costurilor pentru micii fermieri care își comercializează direct produsele în piețe urbane, aceștia fiind nevoiți să achiziționeze echipamente de protecție pentru ei și pentru tarabe, precum și ambalaje suplimentare. Dacă înainte de criza COVID, mai mult de 20% din veniturile gospodăriilor de agricultori proveneau din vânzarea de produse agroalimentare, animale și păsări, pandemia poate provoca o creștere a costurilor pentru agricultori și, pe fondul contracției cererii, ***o reducere substanțială a veniturilor bănești ale producătorilor agricoli a căror bunăstare depinde, în principal, de vânzarea produselor fermei***.

Închiderea școlilor a condus, simultan, la stoparea programului Cornul și laptele care implică riscul major al restricționării accesului la o sursă de hrană pentru copiii din comunitățile/famiiliile dezavantajate social, mare parte a acestora fiind concentrate în mediul rural. Dacă la nivel național, ponderea copiilor aflați în risc de sărăcie și excluziune socială era de 38,1%³⁰ în 2018, în rural incidența fenomenului este de cel puțin două ori mai mare ceea ce conturează imaginea amplitudinii riscului de scădere a accesului la hrană pentru copiii din comunitățile rurale sărace.

Închiderea frontierelor statelor UE pentru circulația persoanelor blochează lucrătorii români care prestează an de an munci sezoniere în agricultura unor țări precum Germania, Italia,

³⁰ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Children_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion#General_overview

Austria etc.. Conform *New York Times*, Germania se bazează anual pe 300.000 de lucrători sezonieri pentru a planta și recolta produse pe tot parcursul primăverii și verii iar marea majoritate a sezonierilor provin din România și Polonia³¹. În același registru, ministrul italian al agriculturii a declarat că în jur de 300.000 de străini sunt angajați sezonieri în sectorul agricol din Italia, iar criza coronavirusului din acest an înseamnă o penurie estimată între 250.000 – 270.000 de lucrători. Din totalul muncitorilor străini sezonieri, românii reprezentau 110.000³². Guvernul României estimează că un număr mult mai mic de sezonieri va pleca la muncă în străinătate în acest an (între 80.000 și 90.000). Cum mare parte a sezonierilor provin din zonele rurale sărace³³, se poate deduce faptul că reducerea veniturilor din munca sezonieră prestată an de an în fermele occidentale va conduce la adâncirea fenomenului sărăciei rurale.

Revenirea în țară a unor grupuri de populație care nu mai au alte mijloace de existență și nici perspective de revenire în statele occidentale conduce la creșterea numărului persoanelor aflate în deprivare materială. Odată reveniți în țară, aceștia fac presiuni asupra resurselor de existență (deja precare) ale gospodăriilor rurale și riscă să îngroașe rândurile persoanelor care se află la risc de sărăcie severă. Conform unui sondaj SOCIOPOL realizat în perioada 18-23 martie³⁴, de la începutul pandemiei și până la data realizării sondajului, reveniseră din străinătate cca 800.000 cetățeni români, jumătate dintre cei intervievați declarând că teama de CORONA virus i-a determinat să se întoarcă în țară. Dacă asumăm faptul că jumătate dintre reveniți au domiciliul în spațiul rural românesc, avem o imagine relativă a amplitudinii pe care acest fenomen o poate induce asupra dinamicii sărăciei rurale.

COVID-19 poate avea implicații majore asupra:

- ***creșterii profunzimii sărăciei rurale***, cu deosebire pentru grupurile care deja erau considerate vulnerabile (copii din comunități / familii dezavantajate, persoane cu venituri reduse sau fără venituri etc.);

- ***creșterii amplitudinii*** fenomenului cauzată de alunecarea sub pragul de sărăcie a persoanelor ale căror venituri nu depășesc mult acest prag și a celor reveniți din străinătate ale căror rezerve

³¹ <https://www.nytimes.com/2020/03/27/business/coronavirus-farm-labor-europe.html>

³² https://www.channelnewsasia.com/news/world/italy-covid-19-crops-agriculture-virus-12658312?cid=h3_referral_inarticlelinks_24082018_cna

³³ <https://balkaninsight.com/2020/04/14/western-demand-wins-romanian-workers-coronavirus-travel-waiver/>

³⁴ https://www.economica.net/sociopol-800-000de-romani-s-au-intors-in-ara-in-doua-saptamani-doar-400-000-recunosc-ca-au-facut-o-de-frica-coronavirus_181635.html

financiare nu le pot asigura subzistența pe intervale lungi de timp în condițiile unor slabe posibilități de reintegrare pe piața muncii.

Măsurile propuse la nivel european pentru combaterea efectelor COVID asupra sărăciei vizează, în principal, protejarea grupurilor celor mai vulnerabile și a persoanelor care oferă servicii acestor grupuri. Intervențiile Comisiei Europene vizează reducerea impactului asupra celor mai defavorizați prin intermediul Fondului European pentru Ajutorarea persoanelor Dezavantajate (Fund for European Aid to the Most Deprived – FEAD). Astfel, CE sprijină două tipuri de acțiuni. Prima este *asigurarea echipamentelor de protecție* pentru persoanele cele mai vulnerabile, precum și pentru furnizorii serviciilor sociale pentru reducerea riscului de infectare; persoanelor care oferă serviciile de asistență socială, a.î. să se reducă riscul ca beneficiarii și furnizorii să cadă victime ale virusului³⁵. A doua sprijină acțiunile țărilor UE de a *furniza alimente și/ sau asistență materială de bază* celor mai defavorizați. Autoritățile naționale pot achiziționa produsele alimentare și alte bunuri de strictă necesitate pentru a le distribui organizațiilor partenere sau pot finanța organizațiile astfel încât acestea să poată face achizițiile, produse care vor fi distribuite persoanelor vulnerabile³⁶.

În cele urmează, înaintăm o serie de *posibile soluții* pentru atenuarea efectelor COVID asupra grupurilor vulnerabile din spațiul rural românesc:

- reluarea programului de furnizare a alimentelor pentru copii prin distribuirea directă la poarta beneficiarilor prin intermediul mijloacelor de transport școlar care, acum, nu mai au obiectul muncii;
- organizarea de cantine sociale în concentrările rurale de persoane vulnerabile (în incinta căminelor culturale, spre exemplu) care să utilizeze materie primă de la producătorii agricoli locali și să deservească persoanele vulnerabile prin furnizarea unei mese calde în sistem de livrare la domiciliu (în timpul situațiilor de urgență și/sau autoservire – după încheierea stării de urgență);
- achiziția de produse agricole de la fermierii locali (utilizând FEAD) care să fie distribuite serviciilor sociale ce deservească persoanele aflate la risc din spațiul rural dar și în cel urban;
- asigurarea protecției persoanelor vulnerabile prin achiziția și distribuția către acestea a măștilor de protecție;

³⁵ <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=1089&furtherNews=yes&newsId=9638>

³⁶ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_20_574

- revizuirea condițiilor legale pentru accesul la beneficiile sociale – venit minim garantat;
- re-evaluarea numărului beneficiarilor de venit minim garantat urmare a schimbării condițiilor economico-sociale ale gospodăriilor rurale odată cu revenirea în țară a migranților aflați la risc în țările de emigrare și potențialelor pierderi de locuri de muncă pentru rezidenți urmare a crizei economice.

3.2. Adaptarea învățământului rural la contextul crizei

Închiderea școlilor în contextul pandemiei COVID 19 a fost considerată necesară de către autoritățile de sănătate de pe tot globul, pentru limitarea răspândirii bolii. Provocarea este aceea de a reduce, pe cât posibil, impactul negativ pe care această pandemie îl va avea asupra învățării și școlarizării, deoarece acțiunea de închidere a școlilor poate avea **consecințe pe termen lung**, în special pentru cei mai vulnerabili și marginalizați, mărinđ disparitățile deja existente între rural și urban, în ceea ce privește:

- oportunitățile de acces la procesul de învățare** - copiii și tinerii din mediul rural pot fi considerați cu risc ridicat (de pierdere a învățării, în general, dar cu atât mai mult în această perioadă de închidere a școlilor, când neputând participa la învățarea directă, prin cursurile predate la școală, și neavând nici acces la internet și la un computer/tabletă acasă, riscă să devină vulnerabili).
- rata abandonului școlar** este încă foarte mare în România (15,3%, în anul 2019), aproape cu 10 puncte procentuale peste media Uniunii Europene, iar în mediul rural, acesta atinge vârfuri mult mai înalte (22,4%)³⁷. O perioadă lungă de neparticipare activă la o formă de învățământ poate duce la o creștere suplimentară a acestei rate.
- accesul la masă** - accesul la Programul guvernamental laptele și cornul 2019 - 2020, care, deși are un buget limitat pe copil, pentru unii copii acesta poate reprezenta o sursă de hrană, iar pierderea acestuia ar putea aduce un dezechilibru pentru aceștia.

Pentru a reduce impactul închiderii școlilor asupra copiilor/ tinerilor se pot realiza **strategii de învățare la distanță**, dar unele sunt neaplicabile în anumite zone sau în cazul anumitor categorii de copii/tineri - din cauza accesului limitat la internet și la un computer acasă.

Teoretic și România s-a raliat acestei idei, însă practic modalitățile de predare on-line sunt extrem de reduse, cadrele didactice fiind insuficient instruite în utilizarea sistemelor digitale de

³⁷ EUROSTAT [edat_lfse_30]

gestionare a învățării și pedagogia învățării online, iar abilitățile digitale ale profesorilor și ale copiilor/tinerilor insuficient dezvoltate pentru a accesa platforme de învățare și alte resurse necesare.

Conform datelor Eurostat privind accesul la tehnologia informațiilor și comunicațiilor, în anul 2019, 84% dintre gospodăriile din România au avut acces la rețeaua de internet acasă și 73% la computer acasă. (Tabelul 3.1). Acești indicatori se diferențiază pe medii de rezidență, astfel că în mediul rural ponderea gospodăriilor cu acces la internet și la computer acasă este mult mai redusă decât în mediul urban (cu cca 20 puncte procentuale).

Tabelul 3.1. Ponderea gospodăriilor cu acces la internet și computer acasă, pe medii de rezidență

	Nivel național	Orașe mari	Comunități rurale
Acces la internet acasă (%)	84	91	77
Acces la computer acasă (%)	73	86	59

Sursa: EUROSTAT, [isoc_ci_in_h], [isoc_ci_cm_h]

Conform Eurydice³⁸, **majoritatea țărilor europene au închis școlile** ca parte a măsurilor lor pentru limitarea răspândirii virusului. Prima țară care a închis școlile a fost Italia, pe 5 martie, urmată, la scurt timp, de Albania, Grecia, Cehia și România și de majoritatea celorlalte țări europene până pe 23 martie (excepție Suedia și Islanda).

Măsura închiderii școlilor a determinat **mutarea cursurilor în mediul online**, reprezentând o soluție în vederea evitării perturbării învățării, astfel că se organizează instruirea la distanță, prin moduri diferite: cărți și materiale preluate de la școală; diferite platforme de învățare electronică, care să le permită profesorilor și elevilor să lucreze și să interacționeze împreună și cu ajutorul unor programe de televiziune naționale sau lecții dezvoltate rapid pe platformele de socializare.

O măsură recentă a Ministerului Educației și Cercetării, OMEC nr. 4135/21.04.2020, reglementează sistemul de învățământ preuniversitar prin învățare on-line. Acest document conține instrucțiunile pentru crearea și/sau întărirea capacității sistemului de învățământ preuniversitar prin învățare on-line. Analiza cu privire la accesul la internet și computer acasă relevă faptul că în mediul rural accesul la internet și mai ales la un computer acasă este destul de limitat, așadar aplicabilitatea practică a măsurilor luate de Ministerul Educației este limitată.

Capitolul 4: Adaptarea politicilor agricole

³⁸ Rețeaua Eurydice este rețeaua de informații despre educație din Europa, obiectivul său fiind acela de a oferi factorilor de decizie politici din statele membre ale Uniunii Europene.

4.1. Recomandări și evaluări ale organizațiilor internaționale

Chiar dacă declararea pandemiei Covid-19 de către OMS (la 11 martie 2020) a surprins oarecum nepregătite medical multe state ale lumii, răspunsul organizațiilor internaționale (și în special FAO) în ceea ce privește politicile agricole a fost relativ rapid. Astfel, în câteva săptămâni au fost puse la dispoziția celor interesați numeroase documente, atât sub forma unor rezumate de politici (policy brief) și studii, cu recomandări pe principalele teme de interes în contextul actualei crize, dar și sub forma unei colecții de măsuri luate de diferite state, însoțite de aprecieri referitoare la plusurile și minusurile acestora.

Luând în considerare provocările pandemiei Covid-19 cu privire la securitatea alimentară globală, era normal ca FAO să fie una din principalele organizații internaționale care să pună la dispoziția statelor expertiza în materie de politici agricole și alimentare. Un prim material din categoria *policy brief* a fost publicat pe 29 martie³⁹, abordând probabil cea mai arzătoare chestiune a momentului, cea a lanțurilor de aprovizionare cu alimente. Pentru menținerea în mișcare a acestor lanțuri de aprovizionare sunt făcute cinci propuneri specifice. Prima este extinderea și îmbunătățirea programelor de asistență alimentară de urgență și a celor de protecție socială. A doua este oferirea de sprijin micilor agricultori, atât pentru a-și îmbunătăți productivitatea, cât și pentru a comercializa produsele alimentare pe care le produc, inclusiv prin intermediul canalelor de comerț electronic. A treia se referă la menținerea în funcțiune a lanțului valoric alimentar, prin concentrarea pe blocajele logistice cheie. A patra recomandare privește abordarea politicilor comerciale și fiscale pentru a menține deschis comerțul global. A cincea recomandare se referă la gestionarea ramificațiilor macroeconomice ale crizei (inflație, balanță de plăți).

O altă contribuție a FAO este o analiză detaliată a efectelor măsurilor de combatere a pandemiei, prin identificarea canalelor de transmitere asupra sectoarelor agricol și alimentar (caseta 4.1.), dar și prin evaluarea cantitativă a gradului de expunere la șocul indus de Covid-19 la nivelul unor grupe de țări (țări dezvoltate și țări în curs de dezvoltare), dar și la nivel de țară.

Caseta 4.1. Identificarea canalelor de transmitere a efectelor pandemiei Covid-19 asupra sectoarelor agricol și alimentar

Se apreciază că această criză va afecta toate elementele sistemului agroalimentar, de la oferta primară la procesare, la comerț, la sistemele logistice naționale și internaționale, până la cererea intermediară și

³⁹ M. Torero. 2020. *COVID-19 and the risk to food supply chains: How to respond?* Rome, FAO.

finală. Vor fi afectate de asemenea piețele factorilor de producție, respectiv piața muncii, a inputurilor, a capitalurilor.

Referitor la efectele asupra ofertei agricole, se remarcă faptul că acestea vor fi mai pregnante în țările dezvoltate unde consumurile intermediare (îngrășăminte, pesticide, energie, combustibili, furaje etc.) pot reprezenta până la 80% din valoarea producției agricole. În țările bogate producția agricolă depinde în măsură mai mare de inputuri, pe când în țările sărace procentul inputurilor industriale în producția agricolă este în jur de 10%. În sensul acesta, criza Covid-19 a influențat disponibilitatea inputurilor pentru ferme, mai ales în țările afectate în primul val (China), unde de exemplu producția de pesticide a scăzut dramatic și au crescut prețurile, iar transporturile de produse au avut întâzieri.

De asemenea, lipsa forței de muncă, provocată de condițiile de carantină pandemică a produs tulburări pe lanțurile de aprovizionare, mai ales în sectoarele unde este nevoie de mai multă forță de muncă, cum ar fi sectoarele legume/fructe sau operarea în unitățile de procesare a cărnii care folosesc forța de muncă în mod intensiv.

Perturbațiile care s-au produs pe anumite piețe, externe sistemului agricol, vor avea, de asemenea, efecte pe termen lung asupra agriculturii. Amintim aici piața valutară, respectiv aprecierea dolarului american, datorită declinului prețurilor mai ales la petrol, metale, energie, mai puțin la produsele agricole. Aceasta afectează competitivitatea externă și balanța comercială externă a țărilor și de asemenea comerțul agricol prin cantități și prețuri. Scăderea prețului petrolului poate conduce la scăderea costurilor în sistemele intensive de producție și la scăderea prețurilor inputurilor, respectiv a prețurilor la îngrășăminte, pesticide și energie. Acest lucru poate contribui la stabilizarea veniturilor fermierilor și ar ține prețurile agricole pe o pantă descendentă.

Comerțul agricol reprezintă un canal activ de transmitere a efectelor crizei. Pe plan mondial, multe țări depind de încasările din exporturi agricole (și din turism), mai ales țările mai puțin dezvoltate. Aceste țări pot fi expuse riscurilor și din partea ofertei, în situația în care producția lor se bazează pe cantități mari de forță de muncă, iar aceasta se poate diminua datorită crizei Covid-19. Dar cele mai dramatice sunt situațiile în care cererea se prăbușește, mai ales cea de produse perisabile, cum este cazul celei de fructe exotice în China, care provine mai ales din țările sărace ale Asiei de Sud-Est.

Referitor la importuri, este de așteptat o scădere a prețurilor pe piețele agricole, care poate ajuta securitatea alimentară din țările importatoare, mai ales a celor în curs de dezvoltare. Odată cu criza, au apărut perturbații în oferta de importuri, datorită lipsei forței de muncă și problemelor cu transportul, cu facilitățile de depozitare. Per total cererea de importuri a scăzut și pe fondul scăderii abrupte a turismului. În orice caz, în condițiile recesiunii care este așteptată, puterea de cumpărare a gospodăriilor va scădea, iar aceasta va determina probabil accesul mai scăzut la hrană al populației.

De fapt, impactul asupra consumului alimentar pare a fi cel mai important efect al crizei Covid-19. După cum se știe, consumul alimentar este inelastic în raport cu venitul, totuși există diferențe între țările bogate, unde cheltuielile alimentare sunt foarte inelastice în raport cu venitul și țările sărace unde această elasticitate este mult mai ridicată, ca și între gospodăriile bogate și sărace din aceeași țară. În țările sărace sau la categoriile sărace dintr-o țară, răspunsul la diminuarea venitului este mai puternic, iar cererea alimentară se poate contracta mai mult. Lucrurile diferă și în funcție de categoriile de alimente. Pentru produsele de bază (cereale), cererea este mai puțin elastică decât în cazul legumelor, fructelor sau cărnii. Un șoc de tipul acesta nu modifică în mod esențial numărul de calorii consumate, dar modifică calitatea dietei. Gospodăriile sărace vor reduce alimentele cu calitate nutrițională mai ridicată, cum ar fi fructele, carnea, laptele, legumele și vor menține numărul de calorii consumând mai multe cereale (adaptare de criză).

Perspectiva scăderii prețurilor la anumite categorii de produse accentuează aceste tendințe. Scăderea prețurilor la produsele de bază pe piețele internaționale va accentua creșterea consumului la aceste produse, cum ar fi cerealele, tuberculii, rădăcinoasele, iar perturbațiile pe piețele produselor perisabile și calitative nutrițional (de exemplu, legume și fructe) se vor amplifica. Efecte pe termen mediu și lung vor accentua malnutriția, obezitatea și deficiențele nutriționale.

În același timp, vor exista posibile întârzieri ale transmiterii șocurilor asupra cererii, mai mari în cazul țărilor cu elasticitate scăzută a consumului în raport cu venitul (țările bogate) și mai mici în cele cu elasticitate ridicată, adică în țările sărace, cu venituri mici și acces scăzut la plase de siguranță furnizate de politicile sociale, unde ar putea apărea situații de penurie care să afecteze starea nutrițională.

Sursa: Sintează după J. Schmidhuber, J. Pound, B. Qiao. 2020. *COVID-19: Channels of transmission to food and agriculture*. Rome, FAO. <https://doi.org/10.4060/ca8430en>

În cazul concret al României, încadrată grupului țărilor dezvoltate, conform rezultatelor din studiul FAO, gradul de expunere la șocul Covid-19 este intermediar ridicat pe partea de ofertă și intermediar scăzut pe partea de cerere (tabelul 4.1).

Tabelul 4.1: Gradul de expunere la șocuri ale ofertei și cererii agroalimentare în diferite țări

<i>Sursele expunerii</i>	<i>România</i>	<i>Polonia</i>	<i>Franța</i>
Inputuri intermediare (pondere)	Ridicat	Ridicat	Ridicat
Capital fix (consumul pe lucrător)	Ridicat interm.	Ridicat interm.	Ridicat
Producția brută (pe lucrător)	Scăzut interm.	Scăzut interm.	Scăzut
Exporturi agricole (pondere)	Scăzut interm.	Ridicat interm.	Ridicat interm.
Total ofertă	Ridicat interm.	Ridicat	Ridicat
Cheltuieli alimentare (pondere)	Ridicat interm.	Scăzut interm.	Scăzut
Importuri agricole (pondere)	Scăzut interm.	Scăzut	Scăzut interm.
Total cerere	Scăzut interm.	Scăzut	Scăzut

Sursa: extras din J. Schmidhuber, J. Pound, B. Qiao. 2020. *COVID-19: Channels of transmission to food and agriculture*. Rome, FAO

Conform acestor evaluări România se află într-o situație oarecum diferită de a altor țări membre UE, printr-o expunere mai mare la șocul cererii (din cauza ponderii mari a cheltuielilor alimentare) și mai mică la șocul ofertei (din cauza exporturilor totale relativ reduse).

În cadrul Organizației Mondiale a Comerțului (OMC), pe 22 aprilie 2020, Uniunea Europeană s-a angajat⁴⁰, alături de 21 de state, să răspundă pandemiei Covid-19 cu un comerț deschis și predictibil cu produse agricole și alimentare. Angajamentele celor 22 de state, care cumulează 63% din exporturile globale de produse agricole și alimentare și 55% din exporturi, se referă la: a) asigurarea că lanțurile de aprovizionare rămân deschise; b) reținerea în constituirea de

⁴⁰ Responding to the Covid-19 pandemic with open and predictable trade in agricultural and food products https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2020/april/tradoc_158718.pdf

stocuri interne de produse agricole care sunt în mod tradițional exportate; c) neimpunerea de restricții la export pentru produsele agroalimentare sau inputurile agricole; d) necesitatea ca măsurile de urgență legate de agricultură să fie țintite, proporționate, transparente și temporare; e) informarea rapidă a OMC despre măsurile comerciale legate de Covid-19 care afectează produsele agroalimentare; f) asigurarea că informațiile actualizate și exacte despre nivelurile producției, consumului și stocurilor, cât și despre prețurile alimentelor, sunt larg diseminate; g) sprijinirea OMC în analiza impactului Covid-19; h) implicarea într-un dialog pentru îmbunătățirea pregătirii și capacității de răspuns la pandemii.

4.2. Măsuri de sprijin la nivelul Uniunii Europene și la nivel național

La nivel european eforturile de sprijinire a sectorului agricol au fost coordonate de Comisia Europeană, prin comisarul pentru agricultură Janusz Wojciechowski, iar la nivel național de către Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale, condus de ministrul Adrian Oros. Răspunsurile Comisiei Europene (CE) în sprijinul sectorului agricol și alimentar aparțin de trei clase mari de intervenții: - linii directoare pentru asigurarea unui lanț de aprovizionare eficient; - măsuri care sprijină direct fermierii și zonele rurale; - măsuri de simplificare a PAC și de creștere a flexibilității. La o lună de la primele acțiuni, cu ocazia lansării prognozei de primăvară privind piețele agricole europene⁴¹, se putea constata reziliența sectorului agroalimentar, care răspundea și se adapta cu eficiență la noile circumstanțe, susținut de măsurile luate de Comisia Europeană. O cronologie a acestor măsuri și felul în care acestea au ghidat răspunsul național al României, ne arată că o bună colaborare la nivel european este soluția pentru depășirea dificultăților generate de criza Covid-19.

Extinderea termenului de depunere a cererilor de plată. Una din primele reacții ale CE (comunicată pe 17 martie 2020) a fost decizia de a permite statelor membre de a extinde cu o lună termenul de depunere a cererilor pentru plățile directe aferente campaniei agricole 2020. Noul termen devine astfel 15 iunie în loc de 15 mai 2020, permițându-le fermierilor mai multă flexibilitate. Aprobata inițial pentru Italia, până pe 2 aprilie a fost aprobată pentru toate statele, iar pe 6 aprilie adoptată oficial de CE.

⁴¹ EC (2020), Short term outlook for EU agricultural markets in 2020, European Commission, DG Agriculture and Rural Development, Brussels

Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale (MADR) a uzat de această posibilitate de prelungire⁴², cu atât mai necesară cu cât numărul beneficiarilor din România este dintre cele mai mari între statele membre (în 2019 au fost depuse 846 mii cereri, pentru o suprafață de 9,7 milioane hectare). Experiența din anii trecuți a depunerii online a acestor cereri a contat în adaptarea rapidă a APIA la noile condiții. Astfel, la 30 aprilie 2020 erau depuse 422 mii cereri pentru 2,7 milioane ha, dintre care 284 mii cereri (pentru 2,2 milioane ha) depuse electronic. În aceste condiții, cererile de plată au toate șansele de a fi depuse la timp.

Creșterea ajutorului de stat. Conform Cadrului temporar pentru măsuri de ajutor de stat (adoptat de CE pe 19 martie 2020), fermierii pot beneficia de un ajutor de maximum 100 mii euro pe fermă, iar companiile de procesare de maximum 800 mii euro. La aceste sume se pot adăuga ajutoarele de minimis (al căror plafon a fost crescut de la 20 mii euro la 25 mii euro).

Experiența României în folosirea acestui instrument cu finanțare din fonduri naționale este limitată la anumite măsuri cu largă aplicabilitate, dar cu sume destul de limitate pe beneficiar, ținând cont și de resursele modeste ale bugetului de stat. Un exemplu tipic este ajutorul de stat pentru reducerea accizei la motorina utilizată în agricultură, pentru care plățile au fost făcute sistematic cu întârziere. În 2019 au fost plătite 640 milioane lei pentru 24 mii acorduri de finanțare, dar în 23 aprilie 2020 a fost nevoie de o suplimentare cu 117 milioane lei a sumelor prevăzute inițial pentru 2019, pentru a putea fi efectuate plățile aferente perioadei 1 octombrie - 31 decembrie. Se poate anticipa că în condițiile restricțiilor bugetare cronice din România, creșterea plafoanelor pe beneficiar va avea un impact foarte redus, dar ajutoarele de stat folosite în prezent trebuie continuate pentru a nu complica situația agricultorilor.

Menținerea lanțurilor de aprovizionare. Preocuparea comisarului pentru agricultură în legătură cu asigurarea lanțului de aprovizionare cu alimente, menționată în scrisoarea din 19 martie 2020 către miniștrii agriculturii din statele membre, și-a găsit concretizarea în îndrumările practice adoptate de CE în 23 martie pentru a asigura fluxul continuu de mărfuri pe întreg teritoriul UE pe coridoarele verzi.

România a beneficiat de această măsură, împreună cu toate celelalte state participante la piața agricolă unică a UE, dar poate că într-o măsură mai mare, ținând cont că este o țară cu balanță deficitară a comerțului cu produse agroalimentare. Dacă aprovizionarea rețelelor de comercializare specializate s-a desfășurat relativ fluent, o dificultate previzibilă a apărut în valorificarea producției

⁴² Ordinul MADR nr.89/ 03.04.2020

micilor producători pe piețele țărănești. Pentru a nu fi întreruptă această formă de valorificare a producției (pentru care alternativele erau foarte limitate), în Ordonanța militară nr. 3 (24 martie 2020) deplasarea producătorilor agricoli pentru comercializarea de produse agroalimentare era exceptată de la regimul interdicției circulației persoanelor. Ulterior, prin Ordonanța militară nr. 8 (9 aprilie) era prevăzut explicit că piețele agroalimentare rămân deschise pe toată perioada stării de urgență (strict pentru agricultorii care prezintă certificat de producător agricol). Aceste măsuri au atenuat parțial pierderile micilor producători agricoli, venind și în întâmpinarea cererii consumatorilor pentru produse locale.

Asigurarea mobilității lucrătorilor sezonieri. Între lucrătorii mobili din UE, considerați critici în lupta împotriva pandemiei, au fost incluși și lucrătorii sezonieri din agricultură pentru care CE a vrut să se asigure că pot ajunge la locul de muncă. Astfel, CE îndeamnă statele membre să stabilească proceduri specifice neîmpovărătoare și rapide pentru a asigura o trecere lină a frontierelor pentru lucrătorii sezonieri (și transfrontalieri), inclusiv printr-o verificare sanitară adecvată situației lor.

Restricțiile generale de călătorie impuse de pandemia Covid-19 au scos la lumină amploarea fenomenului muncii sezoniere a lucrătorilor din România în alte state membre. Măsura de a permite aceste deplasări, convenite bilateral de către state, a fost statuată în Ordonanța militară nr. 7 (4 aprilie 2020) prin care erau permise zborurile charter pentru transportul lucrătorilor sezonieri din România către alte state (cu avizul autorităților competente din țara de destinație). În România, deplasarea persoanelor pentru realizarea de activități agricole (caz care acoperă, la limită și lucrătorii sezonieri), a fost prevăzută în Ordonanța militară nr. 3 (24 martie).

Flexibilitate în utilizarea instrumentelor financiare. Aceasta este o măsură care face parte din inițiativa CRII+⁴³ (adoptată de CE pe 2 aprilie), care introduce o flexibilitate excepțională în utilizarea fondurilor structurale, inclusiv a fondului european agricol pentru dezvoltare rurală (FEADR). Pe scurt, fermierii vor putea beneficia de împrumuturi sau garanții pentru a acoperi costuri operaționale de până la 200 mii euro, în condiții favorabile (dobândă mică sau calendare de plată favorabile).

România se află în situația fericită de a avea implementat din 2018, prin Programul Național de Dezvoltare Rurală 2014-2020 (PNDR), acest gen de instrument financiar (Împrumut cu partajarea riscului la nivel de portofoliu, cu o alocare bugetară indicativă pentru 2020 de 37

⁴³ Coronavirus response investment initiative plus

milioane euro), utilizat până acum pentru finanțarea avantajoasă (dobândă redusă cu până la 70% și garanții reduse) a investițiilor și a capitalului de lucru. Flexibilitatea acordată recent permite acordarea împrumuturilor pentru cheltuieli operaționale, chiar dacă nu e asociat cu un împrumut pentru o investiție finanțată prin PNDR. Măsura are potențialul de asigurare a finanțării aprovizionării cu inputuri a fermelor comerciale.

Realocarea unor fonduri din programele de dezvoltare rurală. Tot prin inițiativa CRII+ menționată anterior, CE permite statelor membre utilizarea banilor încă disponibili în programele de dezvoltare rurală pentru finanțarea unor acțiuni relevante pentru a face față crizei, inclusiv pentru implementarea unor măsuri care nu fuseseră programate inițial. În scrisoarea Comisarului pentru agricultură din 8 aprilie 2020 sunt enumerate câteva exemple: măsuri de cooperare (înființarea de servicii de livrare la domiciliu), măsuri de investiții (procesare, ambalare, marketing la nivelul fermei), instrumente de managementul riscurilor (compensații pentru pierderile de venit), instrumente financiare (împrumuturi și garanții).

Din păcate, România nu le poate folosi toate, câtă vreme implementarea măsurilor de cooperare necesită o mobilizare destul de intensă a beneficiarilor, chiar dacă reprezintă un răspuns adecvat la problemele curente, recomandat și de unii experți⁴⁴ mai ales pentru fermele mici și mijlocii. Pe de altă parte, un fond mutual nu s-a putut înființa în România.

Derogări de la unele proceduri pentru programele de dezvoltare rurală. Această măsură, complementară celor două anterioare, este menită să asigure o implementare accelerată a oricăror modificări necesare, fără să fie obligatorie modificarea acordurilor de parteneriat dintre CE și statele membre.

România a folosit deja această procedură simplificată atunci când a hotărât relansarea submăsurii 17.1 a PNDR (Prime de asigurare a culturilor), modificată pentru a acoperi 70% din prime pentru toate fermele (anterior se acoperea numai 55% pentru fermele cu producție standard de peste 12 mii euro) și pentru a ușura procesul de depunere a cererilor (4 documente în loc de 7). Măsura este un răspuns și pentru provocarea produsă de seceta din acest an. Alocarea pentru această submăsură în 2020 este de aproximativ 40 milioane euro (în 2019 au fost contractate 998 cereri cu o valoare de cca 1,75 milioane de euro).

⁴⁴ A. Toderiță și R. Popescu. *Cum asigurăm securitatea alimentară a României pe timp de pandemie: rolul fermelor mici și mijlocii*. CRPE, aprilie 2020

Mărirea nivelului plăților primite în avans. Pentru creșterea lichidității fermierilor, CE a anunțat pe 2 aprilie și a adoptat pe 16 aprilie acordarea de avansuri mai mari pentru plățile directe (de la 50% la 70%) și pentru cele de dezvoltare rurală (de la 75% la 85%). Aceste avansuri vor putea fi primite începând cu 15 octombrie 2020, iar statele vor putea plăti fermierii înainte de finalizarea tuturor verificărilor la fața locului.

Fermierii români, prin grija MADR, vor beneficia desigur de toate aceste facilități. Însă trebuie amintit că o devansare mai mare a calendurului acordării plăților directe (așa cum au cerut anumite organizații ale fermierilor) este greu de acceptat, câtă vreme depunerea cererilor de plată a fost prelungită până pe 15 iunie, iar controalele din birou trebuie efectuate anterior începerii efectuării plăților.

Reducerea controalelor în teren. Verificările la fața locului (pentru ca autoritățile să se asigure de îndeplinirea condițiilor de eligibilitate) reprezintă un element obligatoriu în procedura de aprobare a plăților. Numărul total al verificărilor la fața locului a fost redus de la 5% la 3% din numărul beneficiarilor, atât pentru plățile directe, cât și pentru măsurile de dezvoltare rurală. În plus, se acordă și o flexibilitate în ce privește calendarul verificărilor, pentru a utiliza mai eficient resursele și pentru a respecta regulile de izolare ale acestei perioade.

Pentru România, această reducere a numărului de verificări este importantă mai ales pentru plățile directe, ai căror beneficiari sunt foarte numeroși.

Ajutor pentru depozitarea privată. Această măsură face parte dintr-un set de trei măsuri anunțate de CE pe 22 aprilie și publicate pe 4 mai 2020 (anterior fiind obținut votul statelor membre). Prin acest ajutor CE sprijină depozitarea privată pentru produsele lactate (lapte praf, unt și brânzeturi) și pentru carne (de vită, de oaie și de capră) din Fondul European de Garantare Agricolă (FEAGA). Măsura permite retragerea temporară de pe piață (pentru minimum 2-3 luni și maximum 5-6 luni) a respectivelor produse.

În România se semnalează un anumit dezechilibru al acestor piețe, dar mult mai redus decât în alte state membre. În același timp, experiența operatorilor români în accesarea acestei măsuri este destul de limitată (în 2016 s-a uzat de depozitarea privată pentru carnea de porc). Ținând cont că suma anunțată de minister ca fiind la dispoziția României este relativ redusă (931 mii euro) și că MADR intenționează să impună anumite condiții beneficiarilor (produsele să fie din lapte românesc, să fie păstrate prețurile de achiziție a laptelui), este posibil ca efectele ei în România să fie neglijabile.

Flexibilitate pentru programele de sprijin pe piață. Prin această a doua măsură a pachetului menționat anterior, CE va permite flexibilitate în implementarea programelor de sprijin pe piață pentru vin, fructe și legume, măslina de masă și ulei de măsline, apicultură și schema pentru școli (lapte, fructe și legume). Prin flexibilitatea acordată se urmărește limitarea ofertei în fiecare sector, pentru o reechilibrare a piețelor.

Și în cazul acestor intervenții experiența României este relativ limitată (în 2018 a fost acordat un ajutor excepțional pentru retragerea de pe piață a 2 mii tone de fructe), fiindcă acest ajutor se acordă de regulă organizațiilor de producători (în cazul sectorului de fructe și legume), iar în România acestea au o pondere redusă în totalul producției.

Derogare temporară de la regulile concurenței. Prin această ultimă măsură a pachetului adoptat pe 4 mai, CE acordă o derogare de 6 luni de la regulamentele pieței comune, pentru a permite organizațiilor de producători recunoscute din sectoarele laptelui, florilor și cartofului să se auto-organizeze și să implementeze măsuri de stabilizare a piețelor (de exemplu, planificarea colectivă a producției de lapte, sau retragerea de pe piață a unor cantități de cartofi).

România, cu un număr redus de organizații de producători recunoscute se află iarăși în situația de nu putea beneficia de aceste măsuri la adevăratul lor potențial.

Sprijin financiar din fondurile programelor de dezvoltare rurală. Aceasta este o măsură inedită, dar nu nepotrivită cu situația specială a acestei perioade. Este vorba de propunerea adoptată de CE de a permite statelor membre care mai au fonduri neconsumate din programele de dezvoltare rurală să utilizeze respectivele sume pentru a oferi sprijin agricultorilor și micilor întreprinderi agroalimentare în 2020. Sprijinul acordat poate fi de până la 5 mii euro pe agricultor și de până la 50 mii euro pe întreprindere. Deși se dorește o punere rapidă în aplicare a acestuia (în statele în care există resurse), măsura nu poate fi implementată până nu obține aprobarea Consiliului UE și a Parlamentului European (Comisia Europeană poate doar să propună, ceea ce a și făcut).

Pentru România, propunerea este una potrivită, relativ ușor de implementat, ținând cont de experiența diferitelor ajutoare de minimis acordate pe scară largă fermierilor (de exemplu, sprijinul pentru reluarea activităților agricole acordat în toamna anului 2007, motivat de efectele secetei din acel an). MADR estimează disponibilul pentru această măsură la 80 milioane euro.

Concluzii

Criza sanitară provocată de Covid-19 a generat, printre multe alte efecte, o serie de disfuncționalități la nivelul sistemului agroalimentar, respectiv în ferme, în lanțurile de aprovizionare cu inputuri și cu produse agroalimentare, la nivelul cererii alimentare și, în fine, la nivelul comportamentelor de consum ale oamenilor. În fiecare capitol din cadrul studiului au fost discutate aceste lucruri și au fost făcute unele propuneri pentru depășirea situațiilor apărute.

Este de subliniat că efectele acestei crize sanitare pun în discuție anumite vulnerabilități ale securității alimentare din România, vulnerabilități care nu au devenit acute în momentul de față datorită resurselor agricole pe paln național și apartenenței României la UE (și implicit la Piața Unică), dar care pot deveni foarte serioase în situația unor evoluții externe nefavorabile sau în contextul unor crize mult mai severe (de exemplu, o eventuală destrămarea a Uniunii Europene).

Problema cronică a României, care caracterizează perioada ultimelor decenii post-1990 se referă la nivelul nesatisfăcător al producției agricole la multe grupe de produse alimentare importante pentru aspectele cantitative și calitative ale securității alimentare, și amintim aici în principal produsele de origine animală (carne, lapte), legumele, fructele și produsele procesate. Deoarece, din punctul de vedere al securității alimentare, producția agricolă internă este principala sursă și cea mai sigură pentru asigurarea disponibilului de consum alimentar al populației unei țări, am considerat că prima și cea mai importantă problemă la care trebuie să găsim soluții pe termen mediu și lung se referă la ***redresarea producției agricole interne prin stimularea sectoarelor deficitare, în mod deosebit a sectorului animal***. Statul român a întreprins astfel de demersuri în ultimii ani, de exemplu prin programul de stimulare a producției de legume. Dar acest program trebuie completat de programe și pentru celelalte produse deficitare și mai ales produsele de origine animală, iar aceste priorități pot fi avute în vedere de România, în cadrul viitorului Plan național strategic 2021-2027, când fiecare stat va putea să-și calibreze sprijinul pentru anumite sectoare/ produse, în conformitate cu cadrul general furnizat de PAC.

Stabilizarea ofertei agricole interne, în principal prin măsuri de ***susținere a infrastructurii de irigații și de îmbunătățiri funciare***, reprezintă un al doilea obiectiv pe termen mediu și lung pentru România, deoarece securitatea alimentară a populației poate fi serios amenințată de la un an la altul de condițiile climatice tot mai instabile și mai periculoase. Acest demers trebuie abordat însă cu realism, pentru că de fapt România nu poate iriga milioane de hectare, deoarece este foarte costisitor și ineficient. Astfel, suprafața operațională/ viabilă care poate fi utilizată imediat, estimată de MADR pentru anul 2020 este de aproximativ 600 mii hectare. În acest context, este

util ca eforturile să se concentreze pentru mărirea suprafeței efectiv irigate (acum această suprafață este de cca 133 mii ha), respectiv ca apa să ajungă din canalele principale la ferme, deoarece consumul mare de energie, capacitatea economică redusă a fermelor, lipsa instalațiilor specifice, lipsa personalului calificat necesar pentru operarea sistemului descurajează multe ferme să folosească și actualele facilități de irigație.

Organizarea lanțurilor de aprovizionare în sectoarele în care oferta este foarte fărâmițată și se produce majoritar în ferme mici (cum sunt legumele, fructele, produsele lactate, în principal) este iarăși un subiect despre care se vorbește de aproape douăzeci de ani, dar îmbunătățirile efective sunt prea puține. Fermierii români din aceste sectoare au o apetență scăzută pentru asociere, organizațiile de producători sunt puține, producția contractată cu comercianții sau cu fabricile de procesare este deasemenea redusă.

Criza Covid-19 a acutizat această situație și a adus în atenție faptul că, la nevoie, fermierii împreună cu autoritățile pot găsi soluții pentru organizarea acestor lanțuri de aprovizionare. În acest studiu au fost amintite o serie de soluții pentru îmbunătățirea comercializării pe aceste filiere, inclusiv prin platforme de comerț electronic, lanțuri scurte, dar trebuie amintit că la nivel european această problemă a fost rezolvată, în principal, prin crearea organizațiilor de producători, care de fapt sunt și susținute financiar în mod consistent în cadrul PAC. Aici este necesară o schimbare a mentalității fermierilor în legătura cu asocierea, ceea ce nu este prea simplu.

În fine, a patra problemă care necesită atenție pe termen mediu și lung este cea a ***fermelor mici de subsistență și de semi-subsistență***. Ele sunt importante în România pentru că susțin securitatea alimentară și veniturile populației rurale. Ele au o diversitate productivă mult mai mare decât fermele mari și aprovizionează piețele agroalimentare ale marilor orașe cu produse proaspete și de calitate. Totodată ele au o reziliență remarcabilă și sunt importante pentru mediu, deoarece folosesc tehnologii tradiționale, ecologice, mai puține inputuri chimice. Aici, readucem în atenție faptul că în viitorul plan strategic al PAC pentru România (2021-2027), ar putea fi mărită plata pe unitatea de suprafață pentru aceste ferme prin aplicarea redistribuirii într-un procent mai consistent din plățile directe (actualmente acesta este de 5%).

Până la urmă, această criză ne-a adus în atenție vulnerabilitățile sectorului agroalimentar din România. Unele din aceste vulnerabilități nu sunt ușor de rezolvat, dar trebuie început de acum prin măsuri de intervenție care să susțină ținte pe termen mediu și lung.

Pe termen scurt, efectele crizei Covid-19 asupra sectorului agroalimentar din România au fost gestionate rezonabil, în linie cu recomandările Comisiei Europene și uzând de măsurile propuse și/ sau adoptate de aceasta. O sinteză a acestora (tabelul 5.1) arată complexitatea acțiunilor întreprinse de MADR, prin respectarea cadrului unic european și adaptarea la specificul agriculturii românești.

Tabelul 5.1. Propunerile Comisiei Europene pentru sectorul agro-alimentar

<i>Măsura propusă de Comisia Europeană</i>	<i>Sursa de finanțare</i>	<i>Impactul posibil</i>	<i>Specificul României</i>
Extinderea termenului de depunere a cererilor de plată	-	Mediu	Număr mare de beneficiari de plăți directe (peste 800 mii)
Creșterea ajutorului de stat	Bugetul național	Mic	Disponibilități bugetare limitate
Menținerea lanțurilor de aprovizionare	-	Mare	Deficit comercial agroalimentar
Asigurarea mobilității lucrătorilor sezonieri	-	Mic	Muncitorii sezonieri români lucrează în alte țări
Flexibilitate în utilizarea instrumentelor financiare	FEADR	Mediu	Condiții avantajoase pentru împrumuturi
Realocarea unor fonduri din programele de dezvoltare rurală	FEADR	Mediu	Fonduri de dezvoltare rurală încă neutilizate
Derogări de la procedurile pentru programele de dezvoltare rurală	FEADR	Mediu	Rapiditate în modificarea măsurilor
Mărirea nivelului plăților primite în avans	FEGA FEADR	Mare	Asigurarea de lichidități pentru campania de toamnă
Reducerea controalelor în teren	FEGA FEADR	Mediu	Condiții pentru plăți mai rapide
Ajutor pentru depozitarea privată	FEGA	Mic	Sume limitate primite de România
Flexibilitate pentru programele de sprijin pe piață	FEGA	Mic	Lipsa de experiență a beneficiarilor
Derogare temporară de la regulile concurenței	-	Mic	Gradul redus de organizare a producătorilor
Sprijin financiar din fondurile programelor de dezvoltare rurală	FEADR	Mare	Resurse disponibile și implementare simplă

Sursa: sinteza autorilor

Deși fondurile europene suplimentare celor deja alocate (pentru perioada 2014-2020) sunt relativ mici, flexibilitatea acordată în utilizarea acestora, mai ales în cazul celor pentru dezvoltare rurală (FEADR), se poate dovedi importantă pentru România.

Bibliografie

Alexandri, C. (coord.), (2017), *Agricultura și Spațiul Rural - Evaluări la 10 ani de la Aderare*, Editura Academiei Române, București

Clapp, J. (2015). *Food security and international trade: Unpacking disputed narratives*, FAO, Rome

Comisia Europeană (2018). *Employment and Social Developments in Europe – Annual Review 2018*, Luxemburg, Oficiul pentru Publicații al Uniunii Europene,

Comisia Europeană (2019). *Raportul de țară din 2019 privind România, inclusiv un bilanț aprofundat referitor la prevenirea și corectarea dezechilibrelor economice*, Bruxelles,

FAO (2015). *The state of Agricultural Commodity Markets in Depth*, FAO, Rome

Hera, C., Otiman P.I. (coord.) (2017). Capitolul „Proiect 5. Securitate și siguranță alimentară”, în *Strategia de dezvoltare a României în următorii 20 de ani: sinteză*, coordonator: acad. Ionel-Valentin Vlad, București, Editura Academiei Române

INS. Bilanțurile alimentare 2017-2018

INS. Disponibilitățile de consum ale populației, în anii 2015, 2016, 2017 și 2018

Institutul Național de Statistică. Baza Tempo-Online, www.insse.ro

ILO (18 Martie, 2020). *Monitor 1st Edition. COVID-19 and the world of work: Impact and policy responses*, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_738753.pdf

Porkka, M., Kummu, M., Siebert, S., Varis, O. (2013). *From food insufficiency towards trade dependency: A historical analysis of global food availability*, Plos One

Schmidhuber, J., Pound, J., Qiao, B. (2020). *COVID-19: Channels of transmission to food and agriculture*. Rome, FAO

Tracy, M. (1997). *Produsele alimentare și agricultura în economia de piață*, Editura APS, București

Tudor, M. M. (2017). *Factorii rezilienței economico-sociale în spațiul rural românesc*. Ed. Academiei Române, București, ISBN 978-973-27-2788-1

USDA (2020). *Romania: Preliminary assessment of COVID 19 on Romanian Food and Agriculture*, Foreign Agricultural Service, 9 aprilie 2020

<https://www.fcc-fac.ca/en/knowledge/ag-economics/coronavirus-and-agri-food-markets-4-connections.html>

<http://statistici.insse.ro:8077/tempo-online/>

<https://agrintel.ro/140898/cuatumuri-finale-apia-sprijin-cuplat>

https://ec.europa.eu/romania/news/20200331_schema_ue_scoli_ro

<http://documents.worldbank.org/curated/en/295991586526445673/pdf/The-Potential-Impact-of-COVID-19-on-GDP-and-Trade-A-Preliminary-Assessment.pdf>

http://www.amis-outlook.org/#jfmulticontent_c363419-2

<https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

Ministerul Agriculturii si Dezvoltării Rurale, pentru Agroromania.ro, material disponibil la:
https://agroromania.manager.ro/articole/diverse/madr-din-600000-de-ha-irigabile-in-romania-dar-la-133000-ajunge-apa-27893.html?utm_source=agroromania-04052020&utm_medium=email&utm_campaign=newsletter&uid=801727

www.Amazag.ro, 2020. *Primul studiu național de evaluare a impactului crizei Covid-19 asupra fermelor din România.* <https://amazag.ro/primul-studiu-national-de-evaluare-a-impactului-crizei-covid-19-asupra-fermelor-din-romania/>

www.mediafax.ro, 2020. *Agricultura între secetă și epidemie.* Material disponibil la:
<https://www.mediafax.ro/economic/agricultura-intre-seceta-si-epidemie-60-din-productia-de-cereale-e-compromisa-19094720>

<https://cor.europa.eu/ro/news/Pages/local-governments-share-experiences-of-the-coronavirus-crisis-.aspx>

https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/farming/coronavirus-response_ro

<http://www.romania-actualitati.ro/fermierii-si-producatorii-locali-afectati-de-pandemia-de-coronavirus-138055>

<https://www.forbes.ro/clubul-fermierilor-romani-solicita-autoritatilor-sprijin-pentru-agricultura-si-cere-adoptarea-unor-masuri-concrete-155950>

<https://www.revistafermierului.ro/>

<http://www.fao.org/2019-ncov/q-and-a/en/>